

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

«Давньогрецька медицина за працями Гіппократа та Теофраста»

«Ancient Greek medicine based on the works of Hippocrates and Theophrastus»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітня програма Історія та археологія
Коваль Юлія Ігорівна

Керівник к.і.н., доц. Ізбаш-Гоцкан Т. О. _____

Рецензент к.і.н., ст.н.с. Охотніков С. Б.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2023 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2023 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувачка кафедри

Голова ЕК

_____
(підпис)

Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

_____
(підпис)

Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Одеса 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ЛІКУВАЛЬНА СПРАВА В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ.....	6
1.1. Особливості розвитку лікувальної справи.....	6
1.2. Медична освіта й наука в стародавній Греції.....	9
1.3. Медицина піфагорейців.....	14
Розділ 2. СИСТЕМА ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ГІППОКРАТА.....	21
2.1. Принципи лікарського мистецтва Гіппократа.....	21
2.2. Збірник Гіппократа.....	30
2.3. Роль Гіппократа у розвитку медицини і медичної науки.....	38
Розділ 3. БАТЬКО БОТАНІКИ: ГРЕЦЬКИЙ ВЧЕНИЙ ТЕОФРАСТ.....	43
3.1. Твори Теофраста.....	43
3.2. Емпіризм Теофраста.....	50
3.3. Теофраст: першопочатки характерології.....	51
ВИСНОВОК.....	57
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що ця тема пропонує вивчення однієї з найважливіших історичних періодів розвитку медицини. Давньогрецька медицина має велике значення як основа для подальшого розвитку медичної науки і практики.

Дослідження праць Гіппократа та Теофраста дозволить глибше зрозуміти погляди і підходи давньогрецьких лікарів до медицини. Гіппократ, відомий як «батько медицини», розвинув систему класифікації хвороб, визначив важливі принципи медичного етику та довів важливість спостереження і документування симптомів та ходу хвороби. Теофраст був учнем Гіппократа і зосереджувався на дослідженні рослинної медицини.

Вивчення давньогрецької медицини може мати суттєве значення для сучасної медичної науки. Дослідження методів, застосованих давньогрецькими лікарями, може надати нові ідеї та інсайти для покращення діагностики, лікування та підходів до організації медичної практики. Крім того, вивчення історії медицини сприяє кращому розумінню сучасних медичних концепцій та практик, а також формує критичне мислення та аналітичні навички у медичних студентів та фахівців.

Таким чином, дослідження давньогрецької медицини за працями Гіппократа та Теофраста є актуальним з точки зору розширення нашого знання про медичну історію, знаходження нових підходів до сучасної медичної практики та формування навичок критичного мислення у медичних професіоналів.

Мета дослідження полягає в осмисленні та розкритті важливості давньогрецьких медичних принципів, розвитку медичної практики та їх впливу на сучасну медицину. Основною метою є глибоке розуміння підходів та методів, які використовували Гіппократ та Теофраст у своїх працях, та їхнього значення для сучасного медичного дослідження та практики.

Для вирішення сформульованої мети, поставленні наступні **завдання**:

1. Проаналізувати та систематизувати важливі аспекти давньогрецької медицини, викладені у працях Гіппократа та Теофраста;
2. Вивчити основні принципи та методи діагностики, лікування та профілактики хвороб, які були використані в давньогрецькій медицині;
3. Дослідити роль спостереження, документування та класифікації симптомів і хвороб у медицині Гіппократа та Теофраста;
4. З'ясувати вплив давньогрецької медицини на розвиток медичної етики та професійної поведінки лікарів;
5. Оцінити значення давньогрецької рослинної медицини, яку досліджував Теофраст, із перспективи сучасних тенденцій у фармакології та лікуванні;
6. Порівняти давньогрецьку медицину з сучасними медичними концепціями та практиками для виявлення спільних аспектів і можливих впливів.

Об'єктом дослідження є праці Гіппократа та Теофраста.

Предметом дослідження є історія давньогрецької медичної теорії та практик.

Методика дослідження. Для розгляду розвитку лікування в стародавній Греції був використаний історичний метод дослідження. Також був використаний метод екстраполяції. Крім того, одним із найбільш широко використовуваних методів дослідження в теоретичній частині роботи виступає логічний метод, що тісно пов'язаний з історичним, але на відміну від нього здійснює виокремлення з історії істотних чинників.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Стародавньої Еллади.

Хронологічні межі роботи включають загальний період розвитку медицини у стародавній Греції, тобто VII – I ст. до н.е.

Аналіз джерел та літератури. Праці видатного давньогрецького лікаря, природознавця та філософа Гіппократа, чиє ім'я стало символом лікарського мистецтва, були опубліковані латинською мовою в Римі у 1525 р. та грецькою мовою у Венеції у 1526 р. Його праці, які складають приблизно 18 томів, були включені до збірника творів грецьких лікарів під назвою «Corpus Hippocraticum». Цей збірник дає уявлення про рівень теоретичної і практичної медицини в античному світі. З ім'ям Гіппократа пов'язано формування медичної деонтології як науки. Перша книга «Гіппократового збірника», відома як «Клятва Гіппократа», встановлює моральні основи мистецтва лікування людини, в тому числі постулює, що «лікар повинен підтримувати у хворого радісну надію на спасіння» [9].

Теофраст залишив значну кількість творів, але до нас дійшли лише окремі з них. Деякі витяги з його праць наводяться в творах різних стародавніх авторів, включаючи доксографів [36].

На сьогоднішній день існує широка історіографія, яка стосується даної теми, але більшість праць лише надають загальну характеристику медицини давньої Греції. Для дослідження цієї теми використовує працю О. Й. Немировського та роботи В. І. Кузіщина, С. Ковнера, О. Грандо [1; 11; 12; 22]. С. Ковнер і О. Грандо досліджують історію розвитку медицини в давньому світі, включаючи давньогрецьку. В роботах Грандо також розглядається історія розвитку медичних знань.

Дослідницькі роботи істориків медицини, таких як Г. Глязер, Л. Менье, С. А. Верхатський, П. Ю. Заблудовський, Б. Д. Петров [6; 7; 16], сприяли розкриттю особливостей медичної діяльності Гіппократа та Галена і внесли свій внесок у сучасне розуміння методів мислення цих античних лікарів-філософів.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, які в свою чергу поділені на підрозділи, висновку, списку джерел та літератури з 40 позицій. Загальний обсяг роботи – 57 сторінок.

Розділ 1.

ЛІКУВАЛЬНА СПРАВА В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Стародавня Греція, невимовно важлива цивілізація, утвердила свою силу не лише у політичній та культурній сферах, але й у сфері медицини. Виявивши розуміння значення здоров'я та його зв'язку з гармонією тіла і душі, давньогрецькі лікарі розробили систему медичних знань, яка стала визначальною для подальшого розвитку цієї науки.

Зосереджуючись на дослідженнях великих фігур того часу, зокрема Гіппократа та Теофраста, ми прагнемо з'ясувати суть та особливості медичного мистецтва, яке перейшло в межі культурної спадщини.

Наша робота охоплюватиме широке коло аспектів: від аналізу медичної практики та теоретичних концепцій до розгляду моральних норм і етичних принципів, що керували діяльністю давньогрецьких лікарів. Більш того, ми дослідимо вплив грецької медицини на розвиток сучасної медичної науки та практики.

1.1. Особливості розвитку лікувальної справи. У першому тисячолітті до нашої ери, в давній Греції, відбувався розквіт медицини. Основні джерела вивчення медицини того часу були письмові. За тодішніми уявленнями, хвороба розглядалась як покарання богів, а зцілення вважалось благословенням вищих божеств. Проте до V століття до н.е. почали з'являтися спроби встановити матеріальні причини хвороб, а не духовні, що спонукало до переходу від суевірності до наукового дослідження, хоча обидва підходи ніколи не були повністю відокремлені [15, с. 61].

За деякими дослідниками, розвиток медицини як науки почався трохи пізніше, з появою праць Гіппократа та інших грецьких науковців-медиків. Археологічні знахідки свідчать про те, що одним із засновників медицини в Стародавній Греції був Асклепій, єгиптянин, який переїхав до Греції. За міфологією, Асклепій був сином бога Аполлона і сам став богом, якому люди

довіряли. В міфах йдеться про те, що Аполлон передав своєму сину таємниці лікарської праці та доручив йому навчитися медицині від Хірона, який знав, як лікувати людей за допомогою цілющих трав. Після отримання цих знань Асклепій сам здатний був лікувати людей і навіть воскрешати померлих. Через це Зевс позбавив його земного життя і перетворив на сузір'я Змієносця, оскільки змія була символом медицини.

Грецька медицина складалася з різноманітних методик і переконань, які залежали від географічних та історичних факторів, а також від місцевих традицій, статі та соціального стану пацієнта. Проте загальні теми, що пронизували грецьку медичну думку, включали турботу про позитивні та негативні наслідки дієти і віру в те, що пацієнт може вплинути на своє здоров'я, на відміну від фаталістичного та духовного погляду, що існував у більш ранні часи [17, с. 164].

У грецькій медицині часто відсутня чітка роздільність між духовним та фізичним світами. Бог Асклепій вважався одночасно благодійником зцілення і практикуючим лікарем. В його святилищах, особливо в Епідаврї, пацієнти закликали бога давати поради щодо їхнього зцілення уві сні. Вдячні пацієнти часто залишали пам'ятники, які відображали проблеми, що потребували лікування, такі як сліпота, кульгавість, укуси змії та афазія [2, с. 136].

Деякі лікарі в грецькій медицині практикували лікування своїх пацієнтів і потім відводили їх до абатона - найсвятішого місця в храмі, де вони проводили всю ніч у сні. Греки вірять, що дочки Асклепія, Гігея і Панакея, приходять до храму зі святими зміями, які здатні видужувати пацієнтів. Ця символіка пережила до наших днів, де змія стала символом фармацевтів, а слово «гігієна» походить від імені Гігеї, а «панацея» означає універсальні ліки від усіх хвороб.

Також було встановлено, що спосіб життя та фактори, такі як тепло, холод і травми, мають важливе значення для здоров'я людини і можуть пом'якшувати або посилювати симптоми хвороб. Було визнано, що фізичний стан людини також може впливати на тяжкість хвороби. З розвитком пізнання в анатомії

з'явилося переконання, що рівновага різних рідин в організмі людини може бути причиною певної хвороби [1, с. 83].

Праці Гіппократа охоплюють широкий спектр медичних тем, але їх можна узагальнити у декілька основних категорій: діагностика, біологія та анатомія, лікування і загальні рекомендації для лікарів.

Крім того, фрагментарні тексти з грецького корпусу натурфілософії, які датуються VI-V ст. до н. е., є ще одним важливим джерелом наших знань про давньогрецьку медицину. Серед грецьких філософів, які мають відношення до медицини, можна виділити Платона (знаменитого учня Сократа і вчителя Аристотеля), Емпедокла Акрагського, Филістимського Локрі і Анаксагора [18, с. 218].

У стародавній Греції, крім лікарів, медичні поради і лікування надавалися іншими професіоналами, що мали зв'язок з медициною, наприклад, акушерками, які займалися пологами, а також тренерами з гімнастики.

Греки виконували розчленування мертвих тіл, іноді навіть живих, для отримання більш глибокого розуміння структури тіла людини. Проте історики медицини не знайшли достовірних доказів виконання греками хірургічних операцій на внутрішніх органах. Греки не мали засобів знеболення, тому вони використовували трав'яні суміші для зменшення болю.

Через постійні війни між грецькими полісами, лікарі набували значного досвіду в наданні першої допомоги. Греки вміло вправляли вивихи та заліковували зламані кістки.

Знаменита клятва Гіппократа насправді була більше схожа на релігійний документ, який гарантував, що лікар діятиме відповідно до суспільних цінностей. Крім того, практикуючий лікар складав клятву перед Аполлоном, Гігієною і Панацеєю, обіцяючи поважати свого вчителя, утримуватися від навмисної шкоди, не ображати пацієнтів, дотримуватися конфіденційності у відносинах між пацієнтом і лікарем [25, с. 103].

Так, Теофраст, учень Аристотеля, дійсно вважається "батьком ботаніки". Він зробив значний внесок у розвиток ботаніки як самостійної науки. Праці Теофраста охоплюють широкий спектр тем, включаючи медицину, практику сільського господарства та ботаніку.

У своїх працях Теофраст описував використання рослин у медицині та господарстві, розглядав їх властивості та застосування. Він досліджував не лише практичні аспекти використання рослин, але й займався теоретичними питаннями, класифікацією та систематизацією рослинного світу.

Завдяки своїм працям, Теофраст створив основи для подальшого розвитку ботаніки як науки. Він вніс значний вклад у розуміння рослинного світу та його використання в медицині і сільському господарстві [11, с. 93].

Пізніше грецькі лікарі набули нових основних знань про анатомію людського тіла, що було безперечно підтримано спостереженнями над важко пораненими солдатами та розтином тварин, що почалося з IV століття до нашої ери. Однак деякі люди стверджували, що проведення розтинів є марним, оскільки вони вважали, що внутрішній стан тіла змінюється під впливом повітря і світла, тоді як інші, як і сьогодні, стверджували, що використання тварин у таких експериментах є жорстоким та неетичним. Проте, з'являлися все більше запитань та бажання з'ясувати, чому здорове тіло залишається здоровим та які фактори призводять до виникнення різних хвороб. Незважаючи на це, через відсутність практичних знань виникали фундаментальні помилки, наприклад, в переконаннях Аристотеля, що саме фізичне тіло, а не мозок, керує організмом, а також у трактаті «Стародавня медицина» (V ст. до н.е.), де висувається ідея, що фізичний біль виникає внаслідок неспроможності організму перетравлювати певні продукти.

1.2. Медична освіта й наука в стародавній Греції. У стародавній Греції медична освіта та наука відігравали важливу роль у розвитку медицини. Лікарі набували знання і навички у спеціальних медичних школах, які були розповсюджені по всій Греції. Найвідомішою і престижною медичною школою

була школа на острові Кос, заснована Асклепіадами, нащадками бога Асклепія. Ця школа славилася своїми високими стандартами навчання та виробленою методологією діагностики та лікування. Важливу роль у медичній освіті відіграли також великі філософи, які досліджували природу та людський організм, такі як Платон і Аристотель.

Один з найвідоміших медичних творів давньогрецької медицини - це «Корпус Гіппократа», збірка творів, приписуваних Гіппократу та його учням. Цей твір став основою медичних знань та етичних принципів у грецькій медицині. «Корпус Гіппократа» містить в собі описи різних хвороб, методи діагностики та лікування, а також моральні та етичні принципи поведінки лікарів. Цей твір є важливим джерелом для вивчення медицини того часу.

Також варто згадати інших відомих грецьких лікарів, які внесли значний внесок у розвиток медичної науки. Наприклад, Герофіл, який досліджував нервову систему, та Гален, який розробив теорії про функції тіла та застосовував методи експериментальної медицини. Їхні дослідження і відкриття були значним кроком у напрямку розуміння людського організму та його функцій.

Медицина у стародавній Греції була зосереджена у храмах асклепейонах (де і виникли перші аптеки), приватних лікарнях – ятреях та у руках мандрівних лікарів – періодевтів. Лікарів навчали в асклепейонах та приватних школах. Існувала храмова та народна медицина [4, с.87].

У Стародавній Греції медицина мала два аспекти: релігійний і професійний. Релігійна медицина була пов'язана з культом бога Асклепія, і відбувалася у храмах, де виконувалися ритуали й проводились церемонії з цілющою силою. Професійна медицина передбачала наявність медичних шкіл при ятреях (лікарнях), де студенти отримували освіту і після закінчення навчання зобов'язувалися служити суспільству. Лікарі мали приватну практику або працювали в лікарнях, забезпечуючи медичну допомогу населенню міст [19, с. 121].

У давній Греції існувало кілька наукових шкіл, присвячених вивченню медицини. Серед них особливо виділялися іонійська, кротонська, кнідська, косська, ідеалістична і натурфілософська школи. Представники іонійської школи, такі як Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Левкипп, висловлювали ідеологію, що відповідала інтересам низів суспільства, таких як купці та ремісники, які у 509 році до н.е. перемогли родову аристократію. Основні принципи цієї школи включали наступне: першоджерелом усього є першоматерія, яка існує вічно; частки матерії, поєднуючись, утворюють всі тіла в природі без втручання богів; все рухається та змінюється у світі; кожна річ є єдністю протилежностей [18, с. 52].

Основна ідея кротонської школи полягала у вченні Анаксимента про повітря як основу всього живого. Алкмеон, лікар з Кротону, розвинув цю ідею і створив пневматичну систему, згідно з якою всі організми наповнені протилежностями, такими як вологе і сухе, холодне і тепле, гірке і солодке і т.д. Порушення рівноваги цих протилежностей веде до виникнення хвороб. З цього принципу випливає метод терапії, який полягає у використанні протилежних факторів для лікування [5, с.216].

Кнідська школа була утворена у м. Кнідосі у V ст. до н. е.. Згідно із теорією цієї медичної школи, протилежності знаходяться у вигляді вологи. І допоки вони мають правильні співвідношення, організм здоровий [2, с.141].

Косська школа, створена на о. Кос (поблизу Малої Азії), досягла найбільших результатів у галузі практичної медицини особливо у V – IV ст. до н. е. Найвидатнішим представником цієї школи був Гіппократ. У двадцятирічному віці він став жрецем, без чого не можна було займатися медичною практикою. Тодішні історики писали, що він був зіркою і світлом лікарського мистецтва [6, с. 246].

Згідно з давніми записами, одна з ранніх медичних шкіл у Стародавній Греції була заснована у місті Кнід у V столітті до н.е. Саме тут працював видатний лікар Алкмеон Кротонський, який почав систематичні спостереження

за пацієнтами, внаслідок чого його вважають одним з найвидатніших медичних теоретиків і філософів давнини.

Серед усіх медичних постатей Стародавньої Греції особливо видатним і значущим був Гіппократ, якого часто називають "батьком медицини". Його медична школа, заснована ним, революціонізувала наукові знання того часу і зазначила медицину як самостійну дисципліну.

Гіппократу приписують створення відомої Гіппократівської клятви або клятви, яку приймають медичні фахівці до сьогодення, коли вони стають лікарями. Хоча є думки, що ця клятва може бути споріднена з піфагорійською традицією, точне походження не відоме.

Також відомо, що Гіппократ вперше сформулював ідею клінічної медицини, яка передбачала дослідження хвороби шляхом безпосереднього обстеження живого пацієнта. Історики медицини свідчать, що сам Гіппократ та його учні дотримувалися строгих етичних норм. Студенти, які вступали до його школи, сприймалися як члени родини, а навчання включало як усне викладання, так і практичну роботу в якості помічника вчителя. Клятва, яку вони складали, зобов'язувала їх взаємодіяти з пацієнтами.

Гіппократ і його учні були також першими, хто правильно описав деякі захворювання та розлади. Йому приписують відкриття симптому, який відомий як «синдром пальців Гіппократа» або «барабанні палички».

Майже 2 тисячі років (до 1700 року н. е.) проіснувала теорія про залежність між станом здоров'я і балансом чотирьох головних рідин – крові, слизу, жовтої та чорної жовчі – в людському тілі, яку греки запозичили у єгиптян [15, с.272].

Аристотель, який був учнем Платона та Демокріта і учителем Александра Македонського, вважається представником натурфілософської школи. Він вважався найвизначнішим енциклопедистом свого часу і зробив значний внесок у різні галузі знання. У його працях, таких як «Фізика», «Метафізика», «Етика», «Про душу», «Органон», «Про виникнення тварин», були узагальнені досягнення натурфілософії.

Аристотель розумів взаємозв'язок між природою та живими організмами і відображав це у своїх дослідженнях. Завдяки підтримці Олександра Македонського та співробітництву з рибалками, мисливцями та пастухами, Аристотель зібрав величезну кількість зоологічних об'єктів з усієї Греції. Він проводив розтини, робив замальовки внутрішньої та зовнішньої будови досліджуваних тварин, що дозволило йому створити анатомічний атлас і ввести нові анатомічні терміни.

Аристотель також вніс вагомий внесок у класифікацію організмів. Він побудував класифікацію у вигляді сходинок природи, розпочинаючи від найнижчих організмів і просуваючись до найвищих. Він розділив весь тваринний світ на дві великі групи – теплокровні та холонокровні – за принципом дихотомії.

Аристотель залишив незабутній слід у розвитку наукового підходу до вивчення природи та живих організмів, і його внесок до класифікації та анатомії став основою для подальших досліджень у цих галузях [4, с. 77].

У давні часи у лікуванні широко використовувалися природні рослини, такі як трави і коріння. Ці рослини мали різні лікувальні властивості і використовувалися для зняття симптомів хвороб або покращення загального стану пацієнтів. Крім того, в деяких випадках можна було використовувати амулети та інші предмети в якості захисних засобів або способів відвернення негативних сил.

Хоча хірургічні втручання уникалися через високий ризик, деякі невеликі операції, особливо на полі бою для поранених солдатів, все ж виконувалися. Проте загальний підхід до хірургії був обережним і обмежувався досить простими процедурами.

Один з учнів Аристотеля, Теофраст Тиртамус, зробив вагомий внесок у розвиток ботаніки. Він описав близько 500 рослин у своїх працях, які склалися з 15 книг. Теофраст провів систематичне дослідження рослинного світу і класифікував їх за різними ознаками.

Ще одним вченим, який займався дослідженням лікарських засобів, був Діоклес Користський. Він вивчав дію лікарських препаратів експериментально, надаючи їх піддослідним тваринам разом з їжею і спостерігаючи за їхньою поведінкою та реакціями.

Ці вчені й медики давнини внесли вагомий внесок у розуміння природи та лікування за допомогою природних ресурсів і експериментального підходу. Їхні роботи стали основою для подальшого розвитку медицини та ботаніки [12, с. 114].

Окрім храмів, ще одним джерелом медичних знань були філософські школи. В них вивчалось природознавство, отже і хвороби. Філософи висвітлювали медицину з іншого боку, ніж лікарі-практики - саме вони розробляли її наукову сторону. Вони, крім того, при посередництві своїх бесід, поширювали медичні пізнання серед освіченої публіки.

Третє джерело медицини становила гімнастика. Люди, що вивчали та займались нею, розширили коло своїх дій і лікували переломи і вивихи, що спостерігалися часто в палестрах. Лікар Геродік із Селімврії застосовував гімнастику до лікування хронічних хвороб, і успіх його прийомів змусив багатьох хворих шукати допомоги не в храмах, а в гімназіях [30].

1.3. Медицина піфагорейців. Медицина піфагорейців була визнана важливою складовою їхнього філософського та життєвого підходу. Піфагорейці вірили, що здоров'я тіла і розуму пов'язані між собою і залежать від гармонії та балансу.

Одним з фундаментальних принципів медицини піфагорейців було утримання дієти та здорового способу життя. Вони вважали, що раціональне харчування, збалансоване споживання їжі і пиття, а також здоровий режим дня сприяють збереженню здоров'я і попередженню захворювань.

Піфагорейці рекомендували фізичну активність, включаючи гімнастику та спорт, як важливий аспект збереження здоров'я. Вони підкреслювали значення

руху, особливо на свіжому повітрі, для зміцнення організму та підтримки його функцій.

У своїй медицині піфагорейці також використовували природні засоби лікування, зокрема рослини та трави. Вони вивчали їх властивості та ефективність у підтриманні здоров'я і лікуванні різних хвороб. Піфагорейці вірили в магічну силу музики і звуків, і використовували їх як терапевтичний засіб. Вони вважали, що певні звуки можуть впливати на емоційний стан людини та сприяти її зціленню. Окрім того, піфагорейці розвивали психологічний підхід до медицини. Вони розуміли важливість психічного стану пацієнта та його взаємозв'язку з фізичним здоров'ям. Шляхом досягнення гармонії між розумом і тілом, вони вірили, що можна досягти загального благополуччя. Усі ці аспекти медицини піфагорейців доповнювали їхні загальні філософські принципи, такі як віра у порядок, гармонію та числові відношення як основу Всесвіту. Вони намагалися зберегти гармонію у всіх аспектах життя, включаючи здоров'я та медицину [30].

У VI-V ст. до н.е., на думку Геродота, існували дві великі медичні школи - Кіренська (в грецькій колонії в Африці) і Кротонська, основоположником якої був Піфагор. У переліку десяти найвідоміших лікарів V ст. до н.е. названі майже виключно піфагорійці і лише один з них, можливо, належить іншій школі. Ось цей перелік: Демокед з Кротона, згаданий в працях Геродота і Плінія; Калліфонт (батько Демокед); Алкмеон з Кротона - найвідоміший з піфагорійських лікарів і автор першого дійшов до нас медичного трактату; Іккос з Тарента - активно пропагував гімнастику і дієту, його рекомендації по стриманості при споживанні їжі навіть породили приказку «обід Іккоса»; Емпедокл з Агрігента; Акрон з Агрігента, що прославився твором «Про дієту здорових»; Ксенон, батько Акрона; Гіппон з Метапонта; Менестор з Сибариса, відомий і як лікар, і як ботанік [22, с.214].

Коментарі до цього списку показують, що Піфагор, можливо, був першим в історії медицини, який не тільки звертав увагу на хворих з певними

симптомами, але й на здорових людей без них. Він вважав, що здоров'я - це гармонія всіх аспектів людського організму і духу, поєднання різноманітних і суперечливих якостей, пов'язаних з проявом як духовного, так і фізичного життя. Під основою піфагорійської медицини слід розуміти систему добродесного життя, яка була розроблена саме Піфагором і органічно включала в себе його медичні принципи.

З думок саме Піфагора, що визначають, зокрема, його методи лікування, слід привести одне з головних висловів: «Будь-яким способом слід уникати і відсікати вогнем, залізом, всіма доступними засобами від тіла - хвороба, від душі - невігластво, від шлунку - надмірність, від будинку - розбіжність, від міста - смуту, від усього в цілому - непомірність» [21, с.57].

Піфагорійці проявляли знання про цілющі властивості багатьох рослин і трав і використовували їх у своїй практиці. У порівнянні з попередниками, Піфагор та його учні частіше застосовували цілющі мазі і припарки для лікування. Вони були проти втручання в тіло хірургічними методами, оскільки вважали, що тіло було надане Творцем і не повинно зазнавати змін. Деякими випадками вони використовували заклинання для лікування. Піфагор вважав, що шлях до здорового і добродесного життя починається з правильного харчування. Він підкреслював, що кожен продукт харчування має свої впливи на стан душі, тому було важливо уникати споживання їжі, яка була призначена для богів або мала священний статус. Наприклад, м'ясо та вино (хоча Піфагор дозволяв обмежене споживання цих продуктів своїм учням), він відносив до першої категорії, а мальву і боби - до другої. Існували легенди про священність бобів, в яких Піфагор навів приклади їх захисту. Піфагор також рекомендував уникати їжі, яка заважає передбаченню майбутнього, чистоті душі і ясності сновидінь, особливо перед важливими подіями, наприклад, перед судовими розглядами. Він радив уникати смаження вареної їжі, оскільки це змішувало характеристики обох видів обробки їжі. Під час своїх молитов і медитацій у храмі, Піфагор завжди брав із собою запас їжі, який включав рівні частини маку, кунжуту, шкурки

морської цибулі, квітки нарциса, листя мальви, ячмінь, горох та дикий мед. Деякі з цих компонентів, ймовірно, мали наркотичні властивості, сприяючи процесам медитації. Варто зазначити, що Піфагор накладав лише рекомендації щодо харчування на своїх послідовників, і не існувало суворих заборон щодо прийому їжі. Однак, він настоював на помірності і підтримці рівноваги в їжі та настрої. Піфагорійці прагнули контролювати та керувати своїми емоціями, дбаючи про підтримку помірного радісного настрою [13, с .69].

Так, Піфагор та його послідовники наголошували на контролі емоцій і униканні дій у стані роздратування та гніву. Вони вважали, що розгнівання спотворює розум і призводить до неправильних рішень і недоречних дій. У творах, пов'язаних з піфагорійською філософією, акцентується на тому, що роздратування і гнів є шкідливими для самого людини, а також можуть завдати шкоди взаєминам з іншими людьми.

Приклад з учнем Піфагора, Архітом з Таренту, ілюструє цей підхід. Архіт, хоча був розгніваний на керуючого і рабів, зміг зберегти контроль над своїми емоціями і не виразив своєї злості в момент гніву. Замість цього він почекав і збирався з думками, перш ніж прийняти рішення. Це показує розуміння Архіта та практичне застосування піфагорійських принципів.

Такий підхід до регулювання емоцій та мудре прийняття рішень є основою піфагорійської філософії. Вони вважали, що самообладнання, самообізнаність та контроль над емоціями є ключовими аспектами досягнення гармонії та мудрості [7, с. 69].

У піфагорійській філософії високий рівень знань і розвитку супроводжувався суворим контролем над емоціями та бажаннями. Піфагор сам був дуже обережним у своїх словах і жестах, після трагедії зі своїм учнем він став надзвичайно обережним у висловлюваннях, щоб уникнути ситуацій, які могли б стати причиною страждань для інших.

Контроль над бажаннями також був важливою складовою піфагорійського підходу. Піфагор вчив, що необхідно обмежувати свої бажання і володіти собою,

щоб уникнути постійного прагнення до насолод і, як наслідок, помилок. Він рекомендував починати з контролю за харчуванням та емоціями, а потім поступово розширювати контроль на оцінки і рішення, які людина приймає.

Культивування помірно радісного стану емоцій було одним з цілей піфагорійців. Це допомагало учням бути підготовленими до негараздів і стрімкостей життя, щоб вони могли зустрічати виклики з розумом і спокоєм. Проте, цей стан радості не повинен бути надмірним, оскільки піфагорійці вважали, що надмірна радість може вплинути на розумові здібності і призвести до недбалості.

Отже, у піфагорійській філософії контроль над емоціями, бажаннями та тренування пам'яті виконували важливу роль у досягненні гармонії, розуму та мудрості [4, с. 83].

В піфагорійському вченні було виділено тренування пам'яті як важливий аспект самовдосконалення. Вправа, яку ви згадуєте, є простою, але ефективною. Перед тим як встати з ліжка вранці, піфагорієць мав зосередитися і відтворити в своєму розумі послідовність подій з минулого дня, а, якщо був час, то й попереднього дня. Це тренувало пам'ять і вміння зосереджуватися на деталях.

Також в піфагорійській практиці було рекомендовано міркувати про Бога або богів щодня. Піфагор вчив, що Бог існує, і його присутність повинна бути свідомою для людини. Він підкреслював, що Бог любить людину і постійно спостерігає за нею. Розмірковування про Божу присутність допомагало підтримувати духовну зосередженість, зберігати моральність та відчувати себе зв'язаним зі всесвітом.

Ці вправи були частиною практики самоспостереження і самовдосконалення учнів піфагорійської школи, спрямованої на розвиток розумових та духовних якостей людини. Вони допомагали підтримувати гармонію, внутрішню рівновагу та зосередженість у повсякденному житті [19, с. 127].

Піфагор віддавав велике значення музиці і використовував її не лише для розвитку та гармонізації душі, але й для лікування та врегулювання емоційного стану людини. В школі Піфагора музика мала важливе місце, і хоровий спів супроводжувався струнними інструментами. Ранками та вечорами учні співали пеани - гімни, зокрема, богу Аполлону. Цей хоровий спів та музична практика мали профілактичний вплив на учнів, сприяючи збереженню гармонії і душевного спокою.

Крім того, Піфагор використовував музику та спів для впливу на хворих людей. За одним описаним випадком, коли ревнивець намагався підпалити будинок своєї подруги, Піфагор усунув загрозу, змінивши мелодію, яку грав флейтист. Почавши грати спокійну і повільну мелодію, він зміг заспокоїти розлюченого ревнивця, що дозволило уникнути підпалу та насильства. Цей випадок підкреслює вплив музики на емоції та поведінку людини, і Піфагор використовував цей інструмент для зворотного впливу на негативні стани та конфлікти.

Таким чином, Піфагор розумів, що музика може мати велику силу і впливати на нашу емоційну та психологічну стабільність. Він використовував її для досягнення гармонії в самому собі та в інших людях, а також для заспокоєння та лікування [6, с. 253].

Вірогідно, що Гіппократ позичив ідеї про лікування музикою від Піфагора. Гіппократ також використовував музику як терапевтичний інструмент і розвивав цю концепцію. Він спостерігав, як гучна гра на трубі може впливати на хвороби радикуліту і нервових розладів.

Що стосується Піфагора, то він дійсно надавав перевагу струнним інструментам і не рекомендував своїм учням прислухатися до звуків флейти та цимбалів. Він мав свої власні погляди на музичні звуки і їх вплив на людину.

Цікаво, що Піфагор класифікував мелодії залежно від хвороби і розробляв музичні рецепти для лікування. Незадовільно є те, що сама класифікація та

конкретні музичні композиції, які використовував Піфагор, не збереглися до нашого часу.

Однак Піфагор також використовував декламацію віршів Гомера з «Іліади» або «Одіссеї» в медичних цілях. Він підбирав відповідні уривки для кожного типу хвороби. Можливо, це було зроблено з метою стимулювання емоційного стану хворого та підвищення загального життєвого тону.

Ці підходи до музичної терапії свідчать про те, що Піфагор був глибоко зацікавлений у впливі музики та поезії на психоемоційний стан людини та її здоров'я. Ці ідеї мали вплив на подальший розвиток музичної терапії та її використання в сучасній медицині [11, с. 73].

піфагорейська медицина відіграла важливу роль у розвитку медичних практик давньої Греції. Піфагор і його послідовники підкреслювали взаємозв'язок між фізичним і духовним благополуччям людини. Вони практикували здоровий спосіб життя, відмовляючись від вина та м'яса, і наголошували на важливості розумного харчування та регулярного режиму.

Піфагор вважав, що музика має великий лікувальний потенціал і використовував її як засіб впливу на емоції та загальний стан хворих людей. Він також підтримував використання декламації віршів для підвищення життєвого тону пацієнтів.

Хоча конкретні методи і мелодії піфагорейської медицини не збереглися до нашого часу, вони залишили свій слід у розвитку грецької медицини та вплинули на подальші медичні практики. Елементи піфагорейської медицини можна спостерігати у використанні музики та розумного способу життя в сучасних альтернативних та інтегративних підходах до лікування.

У підсумку, піфагорейська медицина відіграла значну роль у розвитку медичних практик, зосереджуючись на важливості здорового способу життя, музиці та емоційному впливі на здоров'я. Її вплив можна відстежити як у гіппократівській медицині, так і в деяких аспектах сучасної альтернативної медицини.

Розділ 2.

СИСТЕМА ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ГІППОКРАТА

Гіппократ, давньогрецький лікар і філософ, відомий як батько медицини, розробив систему теоретичних міркувань, яка сформувала основи грецької медицини і залишила великий вплив на розвиток медичної науки. Його погляди та принципи, зібрані у збірці праць, відомій як «Корпус Гіппократа», стали невід'ємною частиною історії медицини.

Гіппократ розглядав тіло людини як складну систему, де здоров'я залежить від балансу різних факторів, таких як клімат, харчування, фізична активність і психологічний стан. Він підкреслював важливість спостереження, дослідження і збирання даних для встановлення діагнозу та планування лікування.

Гіппократ віддавав перевагу натуральним поясненням фізичних та хворобливих процесів, відмовляючись від магічних і релігійних тлумачень. Він розробив теорію чотирьох гуморальних рідин - крові, флегми, жовчі та чорної жовчі, які вважав відповідальними за різні стани здоров'я та хвороби.

Центральним принципом Гіппократа була його клятва, яка накладала на лікаря обов'язок зберігати конфіденційність, поводитися етично та безпристрасно, і завжди ставити інтереси пацієнта на перше місце. Цей принцип етики лікарів залишається актуальним і сьогодні.

Теоретичні міркування Гіппократа внесли величезний внесок у розвиток медицини, встановивши фундамент для клінічної спостережливості, доказової медицини та етичних стандартів. Його принципи і методи дослідження пережили випробування часом і залишаються важливими джерелами натхнення для сучасних лікарів та науковців.

2.1. Принципи лікарського мистецтва Гіппократа. Першим серед видатних лікарів античності та фундатором наукової медицини історики медицини вважають Гіппократа, який жив між 459 і 377 рр. до н.е.

Гіппократ першим спробував створити систему медичної етики, засновану на його досвіді в медицині. У своїх працях, таких як «Клятва», «Про лікаря», «Про сприятливу поведінку», «Про мистецтво» і «Афоризми», він сформулював кодекс моральних норм, які мали бути обов'язковими для лікарів. Він наголошував на етичній зовнішності лікаря, а його рекомендації щодо поведінки базувалися на знаннях про людину та здоров'я того періоду. Гіппократ підкреслював, що успішне лікування потребує зусиль не лише лікаря, але і співпраці всіх, хто оточує хворого. Важливим аспектом гіппократівської етики було рівноправ'я, як вільних, так і рабів, що всім гарантувалося право на увагу, турботу і повагу з боку лікаря. Гіппократ виявив гуманістичні погляди, які були рідкісними для свого часу, оскільки інші великі думки Стародавньої Греції, такі як Платон і Аристотель, ще продовжували вважати рабів не повними людьми без права на назву «людина» [22, с.113].

Медицина Гіппократа проявляла справжній гуманізм, оскільки вона приділяла увагу та надавала медичну допомогу кожному хворому, незалежно від його соціального статусу. Гіппократ створив набір принципів, що впливав на багато поколінь лікарів, які зберігають дух справжнього гуманізму, пронесеного через століття від видатного мислителя. Під час закінчення навчання, Гіппократ часто нагадував своїм учням про важливість бути добрими, справедливими, людяними і безкорисливими лікарями, які повинні дотримуватись етичних норм, проявляти скромність у вбранні та поведінці. Потім учні вимовляли слова клятви, найбільшого пам'ятника лікарської етики, що стала згодом відомою як «Клятва Гіппократа»:

«Присягаюся Аполлоном, лікарем Асклепієм, Гигеєю і Панакею і всіма богами і богинями, беручи їх в свідки, виконувати чесно, відповідно моїм силам і моєму розумінню, наступну присягу і письмове зобов'язання: вважати що навчив мене лікарському мистецтву нарівні з моїми батьками, ділитися з ним своїми достатками і у разі потреби допомагати йому в його потребах; його потомство вважати своїми братами, і це мистецтво, якщо вони захочуть його

вивчати, викладати їм безоплатно і без жодного договору; повчання, усні уроки і всеостаннє в ученні повідомляти своїх синів, синів свого вчителя і учнів, зв'язаним зобов'язанням і клятвою згідно із законом медичному, але нікому іншому. Я направляю режим хворих до їх вигоди згідно з моїми силами і моїм розумінням, утримуючись від спричинення всякої шкоди і несправедливості. Я не дам нікому просимого у мене смертельного засобу і не покажу шляху для подібного задуму; так само я не вручу ніякій жінці абортивного пессарію. Чисто і непорочно буду я проводити своє життя і своє мистецтво. Я у жодному випадку не робитиму перетину у страждаючих кам'яною хворобою, надавши це людям, що займаються цією справою. До якого б будинку я не увійшов, я увійду туди для користі хворого, будучи далекий від всього низовинного, неправедного і згубного, особливо від любовних справ з жінками і чоловіками, вільними і рабіннями. Що б при лікуванні – а так само і без лікування – я не побачив або не почув відносно життя людський з того, що не слідує будь-коли розголошувати, я умовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею. Мені, що непорушно виконує клятву, та буде дано щастя у житті і в мистецтві і слава у всіх людей на вічні часи; хто переступає ж і дає помилкову клятву та буде йому зворотне цьому» [30].

«Клятва» містить 9 етичних принципів або зобов'язань:

- зобов'язання перед вчителями, колегами і учнями;
- принцип неспричинення шкоди;
- зобов'язання надання допомоги хворому (принцип милосердя);
- принцип турботи про користь хворого і домінанти інтересів хворого;
- принцип пошани до життя і негативного відношення до евтаназії;
- принцип пошани до життя і негативного відношення до абортів;
- зобов'язання про відмову від інтимних зв'язків з пацієнтами;
- зобов'язання особистого вдосконалення;
- лікарська таємниця (принцип конфіденційності) [3, с. 4].

Багато положень «Клятви Гіппократа» не втратили значення до наших днів.

У роботах Гіппократа багато уваги приділено нормам взаємин між лікарями. Якщо лікареві важко в діагнозі або лікуванні, він зобов'язаний порадитися зі своїми колегами. «Немає нічого ганебного, якщо лікар, утруднений в якому-небудь випадку у хворого і не бачивши ясно унаслідок своєї недосвідченості, просить запросити інших лікарів, з якими він міг би спільно з'ясувати положення хворого і які посприяли б йому знайти допомогу. Лікарі, що разом оглядають хворого, не повинні сваритися між собою і висміювати один одного, бо я з клятвою завіряю, що ніколи думка одного лікаря не повинна порушувати заздрість іншого, це означало б показувати свою слабкість» [1, с.106].

Етична зовнішність лікаря мала велике значення в епоху Гіппократа, як свідчить факт, що книга «Про лікаря», яка призначена для молодих медиків, починається розділом, що описує, яким має бути лікар та його кабінет, з викликом усього обладнання на користь хворого. Більш того, наряду з добрим зовнішнім виглядом і якісним одягом, лікар повинен мати розсудливість і бути «по своїй вдачі людиною прекрасною і доброю, значною і людяною». Він також має бути справедливим у всіх ситуаціях, оскільки у багатьох випадках потрібна допомога справедливості, а з хворими лікар має багато стосунків, оскільки вони довіряють себе у догляд лікареві [28, с.194]. У своїх працях Гіппократ формує головне деонтологічне правило: «Необхідно звертати увагу, щоб все, що застосовується, приносило користь» [18, с. 57].

Гіппократ має великі заслуги в розвитку деонтологічних принципів та створенні наукової медицини. Його «Клятва Гіппократа» стала важливим документом, який визначав етичні стандарти для лікарів протягом багатьох століть. Незважаючи на те, що спеціальні роботи Гіппократа відомі не багатьом лікарям, принципи клятви Гіппократа відомі майже всьому населенню.

«Клятва» стала своєрідним законом для нового покоління лікарів у період становлення наукової медицини. Вона відділилася від храмової медицини жерців, але одночасно об'єднала лікарів у боротьбі проти знахарів, шарлатанів та некваліфікованих медиків. Засади, викладені в «Клятві», такі як «сприяти користі хворого, утримуватись від шкоди та несправедливості», залишаються актуальними і в сучасній медицині [21, с. 62].

Гіппократ наголошував на важливості професійної підготовки хірургів і попереджував про можливі негативні наслідки, якщо некомпетентні особи займатимуться хірургічними втручаннями. Він писав: «Соромно не досягти бажаного результату через нездатність провести операцію». У своїх працях Гіппократ покладав основний акцент на діагностичний процес у роботі лікаря, а не лише на технічних аспектах проведення операції. Він вбачав значення у розпізнаванні ознак правильного підходу до хірургічного втручання. Знання і розуміння цих ознак були важливими для успішної практики хірургії [29, с. 350].

У своїй праці «Про благородну поведінку» Гіппократ говорить про значення медицини як філософської дисципліни та про зв'язок між медициною і філософією. Він вважав, що лікар, як філософ, має статус непорушної авторитетності. У медицині, так само як і в мудрості, він вбачав ряд важливих якостей, які необхідні для практикуючого лікаря.

Зокрема, Гіппократ наголошував на презирстві до грошей, совісності, скромності, простоті в одязі, повазі, судженні, рішучості, охайності та наявності широких знань, що стосуються всього, що корисне і необхідне для життя. Він спонукав відкинути суперечливий страх перед божественними силами та спонукав до божественної мудрості. Лікарі повинні володіти цими якостями, як протипагу неконтрольованій жаги до наживи, корисливості, безмораллю та безсоромності. Цей фрагмент показує, що для Гіппократа медицина була не лише науковою професією, але й етичним станом розуміння та моральної відповідальності перед суспільством та хворими [1, с.109].

Гіппократ підкреслював значення колегіального підходу до складних медичних випадків. Він писав, що не має нічого непристойного або ганебного в тому, що лікар, стикаючись зі складністю діагностики чи лікування, звертається до інших лікарів і просить скликати консиліум. Гіппократ вбачав це як прояв професійної мудрості та відповідальності перед пацієнтом.

У своїх настановах Гіппократ наголошував, що лікарі повинні підтримувати колегіальність та взаємодію, а не піддаватись заздрості або конкуренції. Він попереджав, що засудження лікаря через заздрість є проявом слабкості. Це свідчить про те, що Гіппократ вважав важливим спільне обговорення складних випадків і використання досвіду та знань кількох лікарів для досягнення кращих результатів у лікуванні [29, с.351].

Гіппократ надавав велике значення науковій роботі лікаря і відкидав дилетантський підхід до медичної практики. Він підтримував науковий підхід до вивчення медицини і висував ідею необхідності систематичного дослідження і розвитку медичних знань. Гіппократ підкреслював значення історичного вивчення медицини, оскільки він вважав, що розуміння минулого допомагає нам краще розуміти сучасну медицину. Вивчення історії медицини дозволяє лікарям взяти на увагу попередні досягнення та помилки, уникнути повторення помилок минулого і вдосконалити свою практику. Гіппократ розумів, що наукові дослідження, спираючись на спостереження та експерименти, є основою для розвитку медицини. Він прагнув до об'єктивності та систематичності у вивченні хвороб, симптомів та методів лікування [13, с.239].

У Гіппократа спостерігається тісний зв'язок між медичними уявленнями та загальними знаннями про природу. Відбувається взаємне впливання понять і принципів як у медицині, так і в натурфілософії. Хоча важко визначити, в якій сфері знань ці поняття були сформовані і які були запозичені, є впевненість у тому, що натурфілософія, а пізніше і класична філософія античності мали суттєвий вплив на медицину. Водночас, медицина також впливала на філософію,

і філософи почали включати медичні та фізіологічні відкриття до своїх загальних теорій [18, с.58].

Гіппократ розглядав людську істоту як складну комбінацію тіла і душі, їх відмінність та взаємодію навіть у нормальних і незвичайних умовах функціонування. У процесі становлення медицини як окремої галузі знань, Гіппократу і його послідовникам доводилося не тільки використовувати уявлення і пропозиції натурфілософів, але й чітко відокремлювати медицину від чистої натурфілософії, щоб дозволити їй розвиватися на основі емпіричних даних. Цей поворот до емпірики дозволив медицині перетворитися на самостійне мистецтво, яке остаточно відокремилося від чистої натурфілософії і стало наукою, що ґрунтується на спостереженнях кожного конкретного випадку [24, с.312].

Гіппократ, у своїх філософських та медичних трактатах, демонструє свою характерну якість як лікаря-філософа. Це свідчить про існування точки зустрічі між філософськими та медичними інтересами в античній культурі, яка вимагає специфічного підходу до вирішення проблем, що зосереджуються в цій області.

Враховуючи етичний аспект медичної діяльності та наукового творчості Гіппократа, ми відзначаємо зв'язок з ще однією професійною проблемою, яка є завершальною в цьому ланцюжку роздумів і визначає особистісний характер медичної практики, яка іноді вважається мистецтвом. Ця проблема стосується способу набуття медичних знань та їх передачі від вчителя до учня. В. Йєгер звертає увагу на те, що «Клятва Гіппократа», яку кожен медик складає, містить обіцянку зберігати вчення в таємниці. Особливості лікарського мистецтва та медичних знань передавалися від батька до сина в процесі навчання та отримання учнем професійних навичок, і учень продовжував діяльність свого вчителя. «Стороння людина, стаючи учнем, стає сином, і в цьому він обіцяє безоплатно навчати медичному мистецтву дітей свого майстра, якщо вони залишаться сиротами» [12, с.117].

Гіппократ наголошував на необхідності лікарю розуміти природу як цілісне уявлення. Він протиставляв себе деяким лікарям і філософам, які вважали, що перед вивченням медицини необхідно встановити загальні принципи природи людини. Гіппократ стверджував, що «ясне розуміння природи запозичується не звідкись, а лише з медичного мистецтва». В його уявленні, медицина є мистецтвом слідувати природній силі. В порушенні порядку будови людського тіла відбувається розбалансування, що руйнує непомітну гармонію.

Гіппократ акцентував увагу на тому, що лікар повинен вивчати і розуміти різноманітні аспекти людського організму та його функціонування. Він підкреслював важливість спостережень за тілом та його реакціями на хворобу, а також розуміння природних закономірностей, що впливають на здоров'я та хвороби. За Гіппократом, лікар повинен вміти сприймати ці розлади і відновлювати рівновагу та гармонію в організмі шляхом застосування природних засобів та методів лікування.

Цитата «медицина є мистецтвом йти за цілющою дією природи» підкреслює, що лікарська практика має базуватися на спостереженні природи та дотриманні природних законів. Гіппократ вважав, що організм має вбудовані механізми саморегуляції та відновлення, і завдання лікаря полягає в підтриманні та зміцненні цих природних сил для досягнення здоров'я та уникнення хвороб [20, с.211].

Отже, Гіппократ підкреслював важливість розуміння природи людського тіла та його взаємодії з навколишнім середовищем, і вважав, що медицина повинна ґрунтуватися на природних принципах та мистецтві використання цих принципів для досягнення гармонії та здоров'я.

Античний контекст мав значний вплив на формування різних поглядів на спосіб мислення в медицині Гіппократа та на взаємозв'язок між філософією і медициною. В античній культурі філософія та медицина розглядалися як важливі галузі знання, що мали багато спільних аспектів.

У цьому контексті Гіппократ виступав як лікар-філософ, який поєднував медичні знання з філософськими принципами. Його погляди базувалися на уявленнях про природу людини, роль елементів і їх взаємодію, а також на концепції гармонії і рівноваги. Гіппократ віддавав перевагу спостереженням і емпіричному підходу, вважаючи, що знання про природу та людське тіло можна отримати через спостереження, а не лише через теоретичний аналіз.

Таке поєднання медицини та філософії відобразалося в методології Гіппократа, його розумінні природи людини та принципів лікування. Його медичні праці включали не лише клінічні спостереження, але й філософські роздуми про природу, життя та смерть. Він вважав, що медицина повинна базуватися на глибокому розумінні філософських питань, а філософія повинна враховувати медичні відкриття.

Такий взаємозв'язок філософії і медицини у творчості Гіппократа відображав мовний простір античності, де філософські ідеї та підходи проникли в медичну думку та практику. Це сприяло розвитку медицини як самостійної галузі знань, яка використовувала не лише клінічний підхід, але й філософські принципи для розуміння природи та лікування людського тіла [23, с.217].

Платон відзначав важливість розуміння цілісності для пізнання природи тіла та душі. Він вказував, що без розуміння природи цілого, неможливо повністю зрозуміти окремі його складові. При цьому він звертався до поглядів Гіппократа, який використовував цей принцип у своєму пізнанні людського тіла.

Гіппократ розумів, що людина є цілісним організмом, де тіло і душа взаємодіють між собою. Він розглядав впливи душі на тіло і тіла на душу, вбачаючи їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Це дозволяло йому розуміти прояви здоров'я і хвороби, а також визначати підходи до лікування.

Таке розуміння цілісності людини та взаємозв'язку тіла і душі визначало антропологічну орієнтацію медичної теорії та практики. Гіппократ здійснював дослідження та спостереження, щоб досягнути характер впливу душі на тіло і тіла

на душу. Це дало змогу розуміти більш повністю феномени здоров'я та хвороби, і впливало на його спосіб мислення.

Таким чином, діяльність лікаря-філософа Гіппократа сприяла розумінню цілісності людини та взаємодії між тілом і душею, що вплинуло на характер його способу мислення в медицині.

2.2. Збірник Гіппократа. Твори Гіппократа викликали зацікавлення серед широких кол рецепієнтів в Афінах завдяки їх філософському та діалектичному підходу. Хоча збереглося обмежена кількість творів, які можна приписати самому Гіппократу, їх можна поділити на дві основні групи.

Перша група включає твори, які мають прямий зв'язок з медициною та більшість текстів. До другої групи належать листування Гіппократа, промови, його та його сина Фессала, а також декрети. В творах першої групи біографічних відомостей про Гіппократа досить мало, натомість друга група містить значно більше матеріалу, проте, на жаль, листування визнано підробленим та недостовірним.

Варто зазначити, що ні в одній книзі «Збірника Гіппократа» не згадується авторське ім'я, і дуже складно визначити, які з творів були написані самим Гіппократом, а які були створені його родичами чи іншими лікарями. Однак можна виділити кілька книг, які відображають особистість Гіппократа такою, якою ми його уявляємо, і на їхній основі можна уявити місця, де він працював та подорожував. Гіппократ, без сумніву, був лікарем періпатетиком, що означає, що він не займався практичною медициною у своєму рідному місті, де через наявність численних лікарів певної школи було складно знайти роботу. Він мандрував різними містами та островами, час від часу приймаючи посаду громадського лікаря на кілька років. У першій та третій книгах «Епідемії», які вважаються справжніми великою більшістю дослідників, автор описує кліматичні умови в різні пори року та появу різних хвороб на острові Фасосі протягом три або навіть чотири років. Серед описаних випадків хвороб, які містяться у цих книгах, зустрічаються хворі з Абдер, а також з ряду міст Фессалії

та Пропонтиди. У книзі «Про повітря, воду і місцевість» автор радить, що при прибутті в невідоме місто слід детально ознайомитися з його розташуванням, водою, вітрами та загальним кліматом, щоб розуміти характер хвороб та їхнє лікування. Це безпосередньо вказує на лікаря-періпатетика. З тієї ж книги видно, що Гіппократ мав особистий досвід з Малою Азією, Скіфією, Східним узбережжям Чорного моря біля річки Фасіс та Лівією.

У «Епідеміях» згадуються імена Алевадов, Дісеріса, Сіма, Гіпполох, які відомі з інших джерел як видатні особистості. Коли лікаря закликали для лікування кіннотника, раба або служниці, це свідчило лише про те, що їх власники цінували їхнє життя. Отже, це усе, що можна взяти з медичних творів Гіппократа, що стосується його біографії [30].

Останнє джерело біографічних відомостей про Гіппократа включає його листування, промови, листи-запрошення та декрети, які представлені у його творах та у «Збірнику Гіппократа». У минулі часи цим листам і промовам вірили, але ХІХ століття принесло історичну критику, яка підкреслила їхню підробленість та вигаданість, так само як і багатьох інших листів з античності, включаючи Платона. Згідно з німецькими філологами, листи і промови були складені безпосередньо в школах острова Кос у ІІІ та наступних століттях, можливо як вправи або твори на задані теми. Певні анахронізми, історичні невідповідності та загальний стиль листів свідчать про їхню підробленість, що важко спростовувати. Однак, так само важко заперечувати будь-яку історичну цінність цих писань, оскільки таке відкидання є наслідком гіперкритики, яка була поширена серед вчених істориків і філологів ХІХ століття. Варто пам'ятати, найголовніше, що фактичні дані, наведені у промові Фессала, є найраннішими порівняно з пізнішими біографіями, що були написані багато століть після смерті Гіппократа, тому їх слід враховувати. Історичні матеріали, зокрема промова Фессала, містять цікаві деталі про заслуги самого Гіппократа та його роду, пов'язаного з македонським двором і фессалійськими володарями, що пояснює його зв'язки з цими регіонами.

Особливу увагу слід приділити листуванню Гіппократа, яке становить значну частину додатків до «Збірника». Ці листи, безумовно, містять велику кількість деталей, як побутових, так і психологічних, які відображають свіжість, наївність та колорит епохи, важко уявити після кількох століть. Особливо важливе місце в цьому листуванні займає переписка з Демокритом [9, с.138].

Гіппократ представляв собою видатну особистість в античному світі, якій присвячено різноманітні біографічні матеріали. Він жив у часи розквіту грецької цивілізації і був співсучасником багатьох видатних осіб того періоду, таких як Софокл, Евріпід, Фідій, Поліклет, софісти, Сократ і Платон. Гіппократ втілював ідеал грецького лікаря того часу, який мав бути не лише майстерним в лікарському мистецтві, але й мав бути філософом і активним членом громади. Він представляв собою реформатора медицини і вніс великий внесок у розвиток цієї сфери.

Незважаючи на те, що історик медицини Щульц зазначив, що наші єдині знання про Гіппократа полягають у тому, що він жив під час Пелопонеської війни і писав книги про медицину грецькою мовою на іонійському діалекті, слід зауважити, що в той час багато лікарів писали на цьому діалекті, і не зовсім зрозуміло, чому саме Гіппократ виник на передній план, незважаючи на інших лікарів.

Для сучасників Гіппократ був відомий як лікар-цілитель, а для нащадків він став символом лікаря-письменника і «батьком медицини». Факт, що Гіппократ вважається «батьком медицини», не потребує додаткового доведення. Навіть якщо є сумніви щодо авторства всіх «творів Гіппократа», можна з упевненістю стверджувати, що саме Гіппократ визначив напрямки розвитку медицини, особливо зважаючи на те, що твори його попередників не збереглися до нашого часу. Проте, «твори Гіппократа» насправді є збіркою різних авторів і напрямків, і виокремлення «справжнього Гіппократа» серед них є дуже складним завданням. Гіппократ з'явився на медичній арені, коли грецька медицина вже досягла значного рівня розвитку, і його внесок у цю галузь, як голови Коської

школи, можна з цілком заслуженою пишністю назвати реформатором медицини [4, с.86].

Історія Коської школи нерозривно пов'язана з ім'ям Гіппократа. Він вважається основоположником школи, оскільки мало відомо про діяльність його предків у медицині, а його нащадки йшли по його слідах. Гіппократ був критиком Книдської школи, яка намагалася класифікувати хвороби і ставити точні діагнози, а також використовувати специфічні терапії. Однак для Гіппократа головним був загальний стан хворого, а не просто назва хвороби. Він поклав наголос на індивідуальний підхід до терапії, дієти та режиму, враховуючи всі аспекти та обговорюючи їх перед призначенням. У порівнянні з Книдською школою, яка була орієнтована на приватну патологію, Коська школа, заснована Гіппократом, заклала основи клінічної медицини, зосереджуючи увагу на уважному та дбайливому ставленні до пацієнта. Таким чином, Гіппократ вважається батьком медицини та основоположником клінічної медицини.

Крім того, Коська школа боролася з медичними шарлатанами того часу та ставила вимоги до лікарів щодо їх гідної поведінки. Також вона встановлювала певну лікарську етику та мала широкий філософський погляд. Всі ці аспекти визначали значення Коської школи та ролі Гіппократа в історії лікування та лікарського побуту.

У діяльності Гіппократа велику увагу приділяли хірургії, зокрема лікуванню ран, переломів та вивихів. У його хірургічних творах застосовувалися раціональні прийоми, а також механічні способи і машини, які були доступні на той час.

Також Гіппократ і Коська школа вивчали гострі гарячкові хвороби, подібні до тропічних лихоманок, які були поширені в Греції. Вони надавали їм багато уваги і намагалися пояснити ці захворювання як результат кліматичних умов, зокрема розташування, води, вітрів і опадів, а також впливу пори року та самотності мешканців. Ця спроба узагальнити гострі і епідемічні захворювання як явища природи мала велику вагу, і, ймовірно, саме це вразило

філософа Платона і засвідчило високу оцінку лікарського вміння Гіппократа [22, с.116].

Загальна кількість книг у "Збірнику Гіппократа" визначається по-різному. Різні дослідники пропонують різні числа, залежно від того, чи вважати деякі книги самостійними або продовженням інших. Наприклад, Літтре налічує 53 твори в 72 книгах, Ермерінс згадує 67 книг, а Дільс зазначає 72. Також відомо, що деякі книги можуть бути загубленими, а інші підробленими.

"Збірник Гіппократа" мав велике значення та вплив на розвиток медицини, і ймовірно, його твори були збережені завдяки Александрійській бібліотеці. Бібліотека була заснована єгипетськими царями-Птолемеями в місті Александрія, що стало культурним центром після падіння незалежності Греції. У цій бібліотеці працювали вчені, які оцінювали справжність та цінність творів, а також вносили їх в каталоги.

За часів Александрійської бібліотеки до неї з'їжджалися вчені з різних країн для вивчення творів, і там, ймовірно, зберігалися списки творів Гіппократа. Згадується, що Герофіл Александрійський, видатний лікар того часу, склав перший коментар на "прогностики" Гіппократа, а його учень Бакхій продовжував його роботу. Це свідчить про те, що "Збірник Гіппократа" був включений до складу Александрійської бібліотеки. Пізніше, до "Збірки Гіппократа" було написано багато коментарів, і найвідомішим з коментаторів був Гален. Отже, можна сказати, що завдяки Александрійській бібліотеці та інтересу вчених до творів Гіппократа "Збірник Гіппократа" зберігся і став важливим джерелом знань для медичної спільноти [15, с.274].

Коментарі, що супроводжували твори Гіппократа, мали на меті пояснити незрозумілі або втрачені слова та фрази. За словами Галена, лише два коментатори - Зевкіс і Гераклід Теранський, які належали до школи емпіриків, повністю освітили всі твори Гіппократа. Також варто згадати коментар Аполлона з Кітті, олександрійського хірурга I століття до н.е., до книги "Про вправлення суглобів", який супроводжувався рукописними малюнками.

Гален, який вважався синтезом античної медицини і був відомий як великий практик, теоретик, анатом, фізіолог і філософ, приділив значну увагу творам Гіппократа. Він написав коментарі до 17 книг Гіппократа, з яких до нас збереглося повністю 11 книг, частково - 2 книги, а 4 книги не дійшли до нашого часу. Крім цього, до нас також дійшов "Словник важких слів Гіппократа". Загальною втратою є відсутність книг "Про анатомію" Гіппократа, його діалекти і, що ще більш сумно, його справжніх творів [10, с.119].

Після Галена коментатори, переважно пов'язані з візантійською епохою, стали менш цікавими. Книги зникали, джерел ставало менше, їх написання мало мало оригінальності і сильно базувалося на працях Галена. З'явилися аббревіатури, скорочення попередніх коментарів, і грецька література, присвячена Гіппократу, почала занепадати. Візантійців замінили араби. Проте, Візантія, завдяки своїм копістам (переважно монахам), як і Александрійська бібліотека у свій час, зберегла твори Гіппократа для нащадків.

Малюнок стає повнішим, якщо згадати про авторів книг "Збірка Гіппократа". Це не праця однієї особи - Гіппократа Великого, що зрозуміло для тих, хто може ознайомитися з усією Збіркою, якщо не у оригіналі, то хоча б у хорошому перекладі. По-перше, помітно, що стиль, манера письма, вибір слів у різних книгах трохи відрізняються, що свідчить про розмову з різними особами. Є твори, написані простою та об'ємистою мовою, насичені практичним змістом; твори, написані з метою захисту відомих загальних положень людиною, яка володіє риторикою; є блискучі зразки софістичної красномовності в стилі Горгія та, нарешті, вислови, які вражають своєю пишномовністю та трохи містичним змістом, нагадуючи манеру Геракліта. Крім того, існують відмінності в основних поглядах на кількість і характер визначальних факторів хвороби: в одній книзі визнаються слиз і жовч, в іншій - кров, слиз, жовта і чорна жовч, в третій - кров, слиз, вода і жовч, а далі зустрічається пневма, або повітря, як основний діяч. Очевидно, що одна й та ж особа, навіть з урахуванням змін поглядів і стилю протягом свого життя, не могла бути автором усіх цих різних книг. Також у

Збірці є повторення, витяги з інших книг, їх скорочення з більшими або меншими додатками, що ясно вказують на походження та запозичення [7, с.76].

Вчені, які займалися творами Гіппократа у давнину, могли не бути свідомі всіх деталей, і питання про достовірність та підроблення окремих книг Збірника виникало ще давно. В Олександрійській бібліотеці були два каталоги творів Гіппократа: малий і великий. Малий каталог містив книги, які з'явилися невідомим чином, але вважалися справжніми, тоді як великий містив книжки, які були привезені до Олександрії різними кораблями відповідно до заклику Птоломеїв. Ці "корабельні" рукописи не користувалися особливим довір'ям. Уже один з ранніх коментаторів, Гераклід Тарентський, вважав книгу "Про соки" підробкою. Гален цитує різні думки своїх попередників щодо авторства різних книг і додає свої власні коментарі. Наприклад, Діоскорид, видавець творів Гіппократа, про якого було згадано раніше, вважав, що перша книга "Хвороб" належить синові Гіппократа з Фессалії, а книга "Про природу дитини" і "Про страждання" - Полібію, зятю і учневі Гіппократа. Нажаль, твори Галена, присвячені питанню про автентичність книг, не збереглися до нашого часу, але з інших його творів можна зробити висновок, що він приписував Фессалію другу, четверту і шосту книги "Епідемії", а п'яту - самому Гіппократу. Однак слід бути пильним до свідчень Галена, оскільки, як вже зазначалося, він оцінював справжність творів залежно від того, наскільки вони відповідали його власним поглядам, і не приділяв уваги їх стилю і протиріччям [9, с.140].

Протягом Середньовіччя грецькі рукописи не були широко поширені в Західній Європі і з'явилися там після падіння Константинополя в 1453 році. Зокрема, рукописи "Збірника Гіппократа" стали відомі в Італії після цього часу і набули великої популярності.

Докладне вивчення рукописів Гіппократа, які зберігалися в Парижі, було проведено французькими вченими. Один з останніх вчених, який працював над Гіппократом, був німецький дослідник Ільберг. Рукописи (які також називають кодексами) належать до різних століть. Це встановлюється за характером букв,

властивостями писемного матеріалу, інформацією про переписувача або замовника та іншими ознаками. Кодекси можна розділити на групи з однаковим походженням.

Серед найстаріших кодексів є Віденський кодекс (X століття), Паризький кодекс (XII століття) та італійські кодекси, зокрема Флоренційський кодекс (XII-XIII століття), які містять хірургічні твори Гіппократа та інші текстові матеріали. Одним з найзначніших і старших кодексів є Венеціанський кодекс (XI століття), який містить списки 60 творів Гіппократа, "словник гіппократівських слів Галена", біографію Гіппократа після Сорана, багато згаданих у списку творів, а також листи. Основні тексти старих кодексів були джерелом для пізніших видань, зокрема кодексу Паризького (XIII-XVIII століття), який є одним з найважливіших.

Ретельний філологічний аналіз всіх доступних кодексів дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на спотворення і перестановки, в основі цих кодексів лежить одне первинне джерело. Перше друковане видання творів Гіппократа з'явилося у XVII столітті і було викладене латинською мовою в перекладі Фібія Кальва, друга Рафаеля [25, с.106].

З XIX століття видання "Збірника Гіппократа" перейшли до нової науково-критичної стадії. Ретельний аналіз кодексів дав можливість зробити певні висновки про їх автентичність. Деякі з ознак, які використовувались для оцінки автентичності, включають стислість стилю, використання іонійського діалекту, важливість і простоту викладу, а також відсутність теоретичних висновків і деталей анатомії. Кращою класифікацією "Збірника Гіппократа" є робота німецького вченого Лінка, в якій він розділив усі твори на шість класів. Перший клас включає теорію про жовч і слиз; другий - про рідини і елементарні якості; третій - збірники, які заперечують вчення про рідини; четвертий - про вогонь; п'ятий - про основне начало; шостий - про закінчення з голови. Шляхом детального аналізу збірників, Лінк задавався питанням: "Хто такий Гіппократ, і чи був він взагалі?" Це питання продовжує залишатися предметом активного

пошуку відповіді до сьогоденного часу. У результаті подальших досліджень і аналізу були висунуті різні теорії та гіпотези щодо Гіппократа, його автентичності та внеску в медичну науку. Розуміння Гіппократа і його творів є постійним предметом вивчення та дискусій у наукових колах [4, с.89].

Кращим поданням про сучасний стан питання є стаття німецького вченого Фукса: «Історія лікарського мистецтва у греків» (1902).

У зазначеній статті Фукс резюмує всю наукову роботу XIX століття і дає класифікацію «Збірника Гіппократа». У статті «Збірники Гіппократа» класифікуються за належністю до різних шкіл і груп лікарів - софістів, при цьому вирішально визначено, які книги належать Гіппократу, а які ні, Фукс не береться [5, с.238].

Таким чином, всім пошукам справжнього Гіппократа, майже за 22 століття, можна зробити висновок: у 60-ти творах «Збірника Гіппократа» принаймні 6 є його справжніми творами. Книги ці найбільше гармонують із особистістю Гіппократа, які збереглися донині.

2.3. Роль Гіппократа у розвитку медицини і медичної науки. Згідно з ученням Гіппократа, хвороби поділяються на внутрішні і зовнішні причини. Зовнішні причини включають вплив таких факторів, як пори року, температура повітря, вода та місцевість, тоді як внутрішні причини залежать від особистих характеристик людини, її харчування та життєдіяльності. Розповсюдження різних хвороб залежить від сезону, в якому вони розвиваються. Таким чином, учення Гіппократа про клімат стало очевидним. Він порівнював вік людини з порою року, оскільки кожному віку притаманний різний ступінь теплоти. Харчування та фізична активність можуть спричинити розлади в організмі, викликаючи дисбаланс через надлишок або недостатку речовин, які тіло витрачає. Давні медичні дослідження почалися з вивчення рідин, тому гуморальна патологія, за Гіппократом, була пов'язана зі змінами в рідинах організму. Він вважав, що здоров'я залежить від правильного змішування рідин, або кразісу (грец. *krasis* - суміш). Хвороба виникає через порушення кразісу рідин. Учення

також включало концепцію перетравлення рідин: наприклад, при застуді з носа спочатку витікає рідина, яка є водянистою та жалюгідною, а по мірі одужання вона стає жовтою, густою та перестає подразнювати. Цю зміну рідин стародавні медики позначали терміном "перетравлення" і вважали, що більшість хвороб спрямовані на перетравлювання речовин. Поки рідина є "сира", хвороба перебуває на вершині розвитку, але коли вона перетравлюється і приймає природний склад, хвороба зникає. Лікування хвороби полягало у перетравленні рідин, а виведення перетравленої рідини називалося кризою. Цей процес відбувався за певних законів і мав критичні дні, встановлені для кожної хвороби, але ці дні могли змінюватися залежно від різних причин [8].

В сучасних методах навчання про прогнозування результатів хвороби використовуються перетворені погляди Гіппократа. Прогнозування, за Гіппократом, становило основу практичної медицини, оскільки воно доповнювало те, що пацієнт не міг або не вмів передати. Цей метод пояснював розрізнення між станом здоров'я, хворобою та небезпекою, яка загрожувала пацієнту у випадку нелікування, а також передбачав очікувані результати після проведення комплексу медичних заходів. За Гіппократом, лікування було частиною системи, яка спиралася на досвід і спостереження, з використанням лікарських засобів.

Багато методів, описаних Гіппократом, були використані в сучасній медицині лише останнім часом (наприклад, методи постукування та прослуховування). Гіппократ докладно описував хірургію. Він розробив окремі операції, такі як трепанація (відкриття черепа), дренажування гнійних вогнищ у грудній клітці, проколи черевної порожнини та інші. Однак кровотечі були слабким моментом у школі Гіппократа в галузі хірургії через необізнаність у зупиненні кровотеч за допомогою перев'язок на судинах. Тому ампутації, видалення великих пухлин та операції зі значною втратою крові не проводилися, і пацієнти з такими проблемами залишалися без належного лікування [11, с.76].

Філософія Гіппократа щодо надання медичної допомоги зосереджувалась на цілісній моделі охорони здоров'я, застосовуючи стандарти та етичні правила, які залишаються актуальними й сьогодні. Його метод полягав у встановленні діагнозу та подальшому лікуванні хворого на основі аналізу всіх аспектів його життя та постійному спостереженні за ходом хвороби. Цей метод став основою сучасної медицини. Гіппократ також вважається одним з перших пропагандистів клінічної медицини. Він впровадив систему лікування, в якій пацієнти перебували під постійним наглядом лікаря, лежачи та приймаючи ліки. Започаткована Гіппократом клінічна медицина вже понад дві тисячі років є основою сучасної медицини.

Кожен лікар, починаючи свій професійний шлях, вшановує пам'ять Гіппократа. Під час отримання диплому він складає клятву, присвячену йменні Гіппократа.

Гіппократа зазвичай вважають засновником грецької медицини. Він був найвідомішим лікарем у давньогрецькій епохі, що призвело до виникнення безлічі легенд про нього. Наприклад, йому приписують авторство 58 творів, які утворюють знамените "Corpus Hippocraticum". Ці тексти містять вчення різних медичних шкіл і, насправді, були створені нею однією людиною. Але легенда стверджує, що всі ці твори належать самому Гіппократу. Однак деякі факти про життя Гіппократа відомі точно. Він народився у родині лікарів, що мешкали на острові Кос у Середземному морі. Легенда пов'язує походження цієї династії з богом-цілителем Асклепієм [1, с.84].

Гіппократ вніс величезний внесок у розвиток медицини. Хоча він не був першим лікарем, його родина вже мала відомість задовго до народження "батька медицини". За легендою, їхній рід походив від бога медицини Асклепія. Тому Гіппократ у своїй молодості вивчав знання, успадковані від батька Геракліда, а потім шліфував їх у подорожах по давнім землях і вивчав медицину у різних куточках світу. Присяга Гіппократа, як відомо, також не була повністю створена ним самим. Його рід віками формулював присягу, що відображала етичні засади

лікаря. Гіппократ же привніс ці знання ближче до суспільства. Все ж таки, велика заслуга лікаря полягає в розвитку і структуруванні вже відомих знань. Гіппократ розрізнив медицину від релігії, відкинувши міфологічне пояснення хвороб. Він заснував власну медичну школу, де передавав свої знання учням, а також заклав основи професійної чесності лікаря.

Медична термінологія, яка міститься в "Кодексі Гіппократа", стала основою наукової медичної термінології для всіх народів. Через це ми маємо такі терміни, як хірургія (від грецького "хейр-ургія", що означає "рукодія"), педіатрія (лікування дітей), психіатрія (лікування душевних розладів), дерматологія (вчення про шкіру), офтальмологія (вчення про очі), неврологія, терапія, плеврит, пневмонія, емпієма, гепатит, нефрит, діарея, дизентерія, офтальмія, екзантема, фліктена, тетанус, опісто-тонус, параплегія, епілепсія та багато інших. Навіть якщо "Кодекс Гіппократа" не містить нових відомостей з анатомії і фізіології порівняно з медициною інших стародавніх народів, його значення для світової медицини надзвичайно велике.

У своїх працях Гіппократ показав, як зовнішнє середовище впливає на людину і як людина реагує на цей вплив. Він переконливо довів, що лікування повинно бути індивідуалізованим, враховуючи особливості кожного хворого. Цю майстерність лікар може набути лише завдяки досвіду, який набуває біля ліжка хворого. Одночасно він наголошував, що досвід може бути обманливим і його потрібно глибоко осмислювати, що є непростим завданням. Він яскраво висловив свою думку у своєму першому відомому афоризмі: «Життя коротке, шлях до майстерності довгий, зручний випадок швидкоплинний, досвід оманливий, судження трудне. Тому не тільки сам лікар повинен використовувати всі необхідні засоби, але й хворий, й оточуючі, і всі зовнішні обставини мають сприяти лікареві в його діяльності» [1, с.107].

Гіппократ своїми працями пролив світло на шляхи вивчення хворої людини, встановивши основні етапи дослідження її стану, постановки діагнозу, прогнозу та лікування. Ці принципи, описані Гіппократом, продовжують мати

важливість і значення, хоча їх конкретний зміст відповідає сучасним досягненням науки. Історія медицини показала, що інколи медичні практики спокушаються переконанням у безумовній ефективності певних методів лікування, які вважають панацеєю. Але з часом, коли реальні результати не відповідають очікуванням, виникає розчарування і поява протесту: "Повернімося до Гіппократа!" [19, с.136].

Гіппократ прихильно ставився до концепції самолікування, вірячи в природні властивості організму для самовідновлення. Він не завдаючи шкоди, сприяв природі увилікуванні самої себе. У ті часи такий підхід виявився дуже ефективним і успішним. Тому, якщо нам поставили питання про виникнення медицини, можна з впевненістю сказати, що вона народилась в Древній Греції під час епохи Сократа, Демокрита, Платона, а Гіппократ став головним засновником медицини як науки.

Розділ 3.

БАТЬКО БОТАНІКИ: ГРЕЦЬКИЙ ВЧЕНИЙ ТЕОФРАСТ.

3.1. Твори Теофраста. Теофраст залишив велику кількість творів, з яких до нас дійшли лише деякі. Кілька більш чи менш великих витягів з творів наводяться різними стародавніми авторами - доксографами.

Дійшли до нас:

1) 9 книг про рослини (περιφυτώνιστορία) і про їх принципи (περιαίτιωνφυτικών, 6 кн.) - ботанічний твір, рівного якому за значенням немає ні в давнину, ні в середні віки;

2) про каменях (περίλίθων) - уривок мінералогічного твору, що трактує про різьбу каміння;

3) характери (χαρακτήρες) - найбільш відоме з творів Теофраста; представляє спробу індивідуальної характеристики вад і комічних властивостей, написану, як це довів Казаубон, під впливом аттичного сценічного мистецтва і має значення для вивчення аттичної сцени;

4) про відчуття (περίαίσθησεωνκαιαίσθητών) - уривок з історії фізики, в якому викладені теорії відчуття;

5) метафізика (μεταφυσικά) - уривок, що трактує про початки буття.

Теофраст загалом слідував за своїм учителем Аристотелем, намагаючись бути лише його толмачем і поповнювати його прогалини. Для Теофраста досвід є основою філософії. У логічних навчаннях Теофраст не відступав від Аристотеля [1, с.109].

Так, Теофраст (372-287 р. до н. е.), давньогрецький природодослідник, учень і вірний друг Аристотеля, зробив першу спробу систематизації знань про рослини. Справжнім'я – Тиртам; Теофрастом, «богоречивим», його назвав Аристотель. Окрім основних філософських творів («Метафізика», «Думки фізиків», «Про найкращий державний устрій»), Теофрасту належать і спеціально-наукові здобутки на більш вузькі теми: «Історія рослин», «Про причини рослин»,

завдяки яким перипатетик вважається «батьком» ботаніки й географії рослин, а в історії науки – творцем методу спостереження за явищами природи (наукові трактати на спеціальні теми містять у собі деякі досить тонкі спостереження). Він є засновником ботаніки як самостійної науки. Праці Теофраста розглядаються як введення в систему медицини, практиків сільського господарства. Крім опису, де можна застосовувати рослини в медицині і господарстві, філософ розглядав теоретичні питання [22, с.119].

У творах з ботаніки Теофраст описав 550 видів рослин. Рослини для Теофраста – живі істоти, що потребують для своєї життєдіяльності вологи й теплоти. Говорячи про «причини рослин», Теофраст на перше місце ставить такі причини, як вплив середовища й спадковість. Були в Теофраста й точні біологічні спостереження. Наприклад, він говорив про зміну кольору тварин внаслідок їхньої адаптації до навколишнього фонового середовища.

Цікаво, що Теофраст у своїх основних книгах «Історія рослин» і «Про причини рослин» охоче цитує Демокрита, Платона, Анаксагора, Емпедокла, але ніде не посилається на Аристотеля, навіть викладаючи явно його погляди – він просто не відокремлює свої книги від книг Учителя![7, с.79]

Як і в «Історії тварин» (фрагменти, що вийшли з-під пера Аристотеля і його учнів, були частинами грандіозного задуму – охопити в єдиній схемі весь тваринний світ), так і в «ботанічному проекті» Теофраста спочатку йде описовий рівень («Про рослини»), а потім – каузальний аналіз рослинного світу («Про причини рослин»). У цих двох ботанічних працях Теофраста багато відомостей, установлених ним самим: рослина живиться не тільки за допомогою коріння, а й за допомогою листя; перший корінець і стеблинка закладені вже в насінні; трав'яниста рослина, наприклад мальва, може перетворитися за відповідних кліматичних умов у напівчагарник і навіть дерево [15, с.281].

Заслуги Теофраста в тому, щовін, нехай і не зовсім науково, окреслив головні проблеми рослинної наукової фізіології. Вчений поставив ряд, цікавих йому питань:

- У чому відмінності рослин від тварин?
- Які органи у рослин?
- У чому діяльність листя, кореня, плодів, стебла?
- Який вплив холод і тепло, сухість і вологість, клімат і ґрунт надають на рослинний світ?
- Чому рослини хворіють?
- Чи можуть рослини довільно зароджуватися?
- Чи може рослина переходити з одного виду в інший? [30]

Крім того, Теофраст точно описав технологію вирощування тростини і виготовлення тростин для Авлос з нього.

Книга "Природна історія рослин" складається з дев'яти розділів і детально описує морфологію, анатомію та систематику рослин. Основна увага автора, Теофраста, зосереджена на розгляді зовнішніх і внутрішніх частин рослин. Зовнішні частини включають коріння, стебла, гілки, пагони, листя, квіти та плоди. Теофраст розглядає насіння як "яйце" рослин, але не встановлює зв'язок між насінням і квіткою.

Внутрішні складові частини рослин - кора, деревина і серцевина, які складаються з соку, волокон, жил і м'яса. Однак, точне значення, яке Теофраст надає цим термінам, не зовсім зрозуміло. Термін "сік" іноді означає молочний сік, а іноді інші речовини, такі як смола чи камедь. Терміни "волокна" і "жилки" використовуються через схожість з відповідними частинами тварин. Волокна - це пучки товстостінного лубу або судинні пучки, наприклад, у листі. Жилки - це гіллясті трубки, наповнені соком, такі як молочники або смоляні канали, або знову судинні пучки. Цікаво, що в ботаніці досі використовуються терміни "прожилки" і "пронерви" для опису листя, незважаючи на втрату прямого значення цих термінів. Нарешті, "м'ясо" розташовується між волокнами і жилками і відрізняється тим, що воно розповсюджується в усіх напрямках, тоді як волокна розщеплюються лише уздовж [25, с.111].

Поєднання цих чотирьох основних або первинних частин утворює серцевину, деревину і кору. Зовнішні частини рослин детально описані і пояснені на прикладах. Класифікація і система рослин є простими і зрозумілими; вона спочатку поділяє всесвітнє рослинне царство на чотири відділи: дерева, чагарники, багаторічні рослини і трави, а в кожному відділі розрізняються дві групи: дикі і культивовані рослини. Далі викладаються деталі про дерева і чагарники, переважно грецькі, але також і з інших країн. При цьому дотикаються багатьох важливих теоретичних і практичних питань, таких як природне і штучне розмноження рослин, використання деревини з технічної точки зору, методи розповсюдження насіння, навіть штучне запилення. Описуються тривалість життя рослин, їх хвороби і смерть [19, с.140].

При розгляді багаторічних рослин спочатку описуються дикорослі види, які поділяються на дві категорії: з шипами і без шипів. Потім наводяться описи культурних рослин, таких як садові квіти і декоративні рослини, включаючи троянди (як чагарники) і однорічні трави.

Дві книги присвячені травам, зокрема хлібним злакам, бобовим культурам, овочам та іншим. Теофрасту були відомі близько 400 рослин, включаючи спорові, такі як папороті, гриби і водорості. З тексту видно, що він був знайомий не лише з середземноморськими водоростями, а й з великими формами з Атлантики, наприклад, ламінаріями.

У загальному описі рослин у Теофраста виявляється його стислий і не завжди чіткий стиль, що часто ускладнює розуміння, про яку саме рослину йдеться.

Остання дев'ята книга "Природної історії" має особливий характер. Теофраст розглядає специфічні соки рослин і цілющу силу коренів. Ця книга відрізняється від інших і має менш прикладний характер, більше нагадує "матерію медику", які стали єдиними і жалюгідними представниками ботанічних знань упродовж багатьох століть після Теофраста [4, с.96].

Друга праця Теофраста, "Про причини рослин" або "Про життєві явища у рослин", є переробкою того ж фактичного матеріалу, проте з іншої точки зору. Змістом цей твір є теоретичною та прикладною фізіологією рослин. Він складається з 6 книг і починається з опису способів виникнення, розмноження і росту рослин.

Теофраст визнає можливість самозародження рослин, як це робили раніше і протягом багатьох століть після нього. "Ті рослини, які найменші і переважно однорічні трав'янисті, самозароджуються", - він стверджує (кн. 1, гол. V). Вважаючи цей спосіб первинним, він також вважає розмноження рослин насінням та іншими частинами за звичайне й поширене, так би мовити, нормальне явище [4, с.97].

Описуючи вплив зовнішніх факторів на рослини, зокрема дерева, Теофраст докладно розглядає тепло, холод, вітер і ґрунт, а також зміни, які вони можуть спричинити в рослинах, як природних, так і під впливом культури. Він також розглядає обробку різних рослин, починаючи з дерев і закінчуючи хлібними злаками та овочами. Велику увагу приділяється поясненню розмноження рослин насінням, щепленням, окуліруванням та іншим практичним питанням садівництва і сільського господарства.

П'ята книга присвячена ненормальним явищам у житті рослин, включаючи розділи про хвороби, природну і штучну загибель рослин. Остання шоста книга, як і в першому творі, менш значуща, і розглядає смак і запах рослин.

Твори Теофраста вражають своїм багатством змісту, великою різноманітністю і важливістю порушених питань. Проте, при ретельному вивченні тексту можна відчувати розчарування через недостатню ясність та повноту відповідей на поставлені питання. Виявляється велика розбіжність між величезними завданнями та питаннями, які він ставить, і обмеженими відповідями, між його надзвичайною допитливістю та обмеженою задоволеністю, яку він отримує.

Критична і об'єктивна оцінка творчості Теофраста складна. Важкість полягає у тому, що текст його творів не зберігся в повному обсязі, а також у обмеженому знанні про розвиток і історію наукової думки в Стародавній Греції. Крім того, ми не маємо чіткого розуміння, які частини творів належать самому Теофрасту, а які його вчителю Аристотелю [30].

Твір Аристотеля про рослини (θεωρία περί φυτών) втрачено. Теофраст успадкував бібліотеку, рукописи свого вчителя, в числі яких, досить ймовірно, були і ще невідомі твори, бути може, чорнові записи, містять його думки, замітки, ним підібрані факти. Можливо, Теофраст є видавцем більшості праць Аристотеля, проповідником його ідей, ніж самостійним мислителем і вченим. Щонайменше, він черпав рясно і не соромлячись з цього джерела. Тим більше зростає в цьому впевненість, що він ніде не цитує Аристотеля, навіть коли дослівно повторює деякі місця з його творів [2, с.154].

Справді, можливо, що Теофраст дійсно виконував роботу з добровільної згоди Аристотеля і намагався розвивати його ідеї. Очевидно, що великий вплив Аристотеля відбився на творчості Теофраста. Особливо це помітно в його підході до анатомії рослин, який схожий на анатомію тварин, розроблену Аристотелем, як у загальних концепціях, так і в деталях.

Теофраст намагався застосувати принципи та теорії, розроблені Аристотелем для організації тварин, до структури рослин, що призвело до певного предубеженого підходу і можливого неузгодженості з фактами. Теорія була пріоритетом, і достовірність фактів мала меншу значущість.

Загалом, фактичні знання Теофраста про рослини мало відрізняються від знань землеробів, травників і торговців лікарськими рослинами. Теофраст мав велику довіру до розповідей цих людей, а його власні спостереження та безпосереднє знайомство з рослинним світом були обмеженими. У цьому відношенні, як і в чіткості і виразності викладу, Теофраст значно відстає від свого вчителя – Аристотеля [5, с.243].

Шпренгель справедливо підкреслює нерідкі вислови у Теофраста «так кажуть» або «так кажуть арка дійці». Також він має рацію, вказуючи, що Теофраст, мабуть, крім Аттики, Евбеї і Лесбосу, чи був де-небудь, навіть у Греції, хоча в його час це можна було зробити [2, с.157].

Мейерові спроби виправдати Теофраста тим, що він збирав матеріали під час подорожей, не мають достатньої фактичної підтримки. З опису багатьох рослин випливає, що Теофраст знав про них лише з чуток. Навіть якщо Теофраст дійсно облаштував ботанічний сад, ми не маємо достатньої інформації про те, що саме вирощувалося та робилося в цьому саду.

У Теофраста, як і у багатьох вчених античного світу, бачимо велику ерудицію, прагнення до істини та бажання проникнути в таємниці природи. Проте він виявляв нездатність належним чином науково досліджувати природу, або навіть нехтував таким дослідженням. Він виявляв необізнаність і неприхильність до детального та систематичного збирання та вивчення фактів. Замість цього він віддавав перевагу абстрактним міркуванням, створюючи часом неправильне уявлення про фізичні явища природи, або втікав в гру словами, створюючи ілюзію знання, яка насправді була самозапереченням.

Усе це змушує нас бути обережнішими і об'єктивнішими у нашому ставленні до Теофраста і до всього, що класична античність запропонувала у ботаніці. Часто переоцінюється значення Теофраста і ставиться до нього з надмірним захопленням. Назва "батько ботаніки" стала перекрученою. Фердинанд Кон називає його "батьком наукової ботаніки" через вражаючу різноманітність та глибину питань, які Теофраст порушував. У цьому відношенні заслуга Теофраста є незаперечною. Проте відповіді Теофраста були недосконалими, неясними, наївними та далекими від того, що можна назвати "науковим" [30].

Так, *Raeonia officinalis* ще на початку середніх століть широко використовували як лікарську рослину. Згадка про неї зустрічається у Теофраста,

який у своїх роботах підтвердив користь і важливість *Paeonia officinalis* в медицині.

Paeonia officinalis з червоними квітами застосовували як спазмолітичний, сечогінний, седативний, тонізуючий та абортивний засіб. Настоянки, виготовлені з її пелюсток і коренів, використовувалися для лікування хвороб шкіри та слизової оболонки, анальних тріщин, подагри, артриту, хвороб дихальних шляхів і шлунково-кишкового тракту. У поєднанні з іншими лікарськими рослинами - при гастритах, проблемах з серцем, мігрені, неврозах та невралгіях [23, с.227].

Таким чином, ці праці важливі і корисні. В них він вказував на великі проблеми, розбуджував інтерес до рослинного світу, і в цьому його велика заслуга. Нарешті, це для нас дорогоцінний пам'ятник давньогрецької культури, античної думки з усіма її позитивними і негативними сторонами.

3.2. Емпіризм Теофраста. У кінці IV і на початку III століття до н.е. в Греції існувало кілька філософських шкіл. Перипатетики стали спадкоємцями філософської та наукової спадщини Арістотеля. Вони проводили свої заняття в критій галереї, яка служила лекційним залом Арістотеля в Аікії, а пізніше була придбана Теофрастом разом із садом. Школа Лікея, очолювана Теофрастом, досягла величезного успіху, в ній навчалося близько 2000 учнів. Учення Теофраста багато в чому відповідало філософії Арістотеля, а його трактати охоплювали питання "першої філософії" та логіки. Великий акцент в його дослідженнях був зроблений на природознавстві, зокрема в галузі фізики і ботаніки, і він залишив опис більш як 5000 рослин.

Аристотель, учень Платона та Демокріта, був видатним представником натурфілософської школи та вченим, що зайняв унікальне місце в історії. У його працях, таких як "Фізика", "Метафізика", "Етика", "Про душу", "Органон" і "Про виникнення тварин", були узагальнені досягнення натурфілософії. Аристотель розумів і відчував зв'язок між природою і живими організмами. [4, с.157].

Теофраст, який дожив до віку близько 85 років, мав багатогранну академічну кар'єру. Він отримав освіту в платонівській Академії та став другом і спадкоємцем Арістотеля, успадкувавши його бібліотеку. Після смерті Арістотеля Теофраст очолив школу і виконував роль керівника з великим успіхом.

Діяльність Теофраста була дуже плідною та різноманітною. Він написав численні фрагменти і праці з ботаніки, включаючи трактат "Етичні характери", малі праці з природознавства та частину метафізики. Експерти вважають, що роботи з природознавства були лише частиною великої енциклопедії знань, яку Теофраст підготував.

У загальних рисах Теофраст поділяв філософські ідеї Арістотеля, проте вносив деякі доповнення. Разом з Евдемом він розширив та змінив арістотелівську логіку. Незважаючи на повагу до вчення свого вчителя, Теофраст вважав, що деякі положення метафізики не можна довести, такі як вчення про доцільну діяльність природи та вчення про Першодвигуна та його зв'язок зі світом. Він також переглянув вчення про рух, визначення простору та інші аспекти, пропагуючи "фізику" Арістотеля.

Теофраст підтримував принципи емпіризму, спостереження та індуктивного мислення. Його твори з ботаніки встановили його авторитет як видатного вченого не тільки в Античності, але й у Середньовіччі. Він також вніс зміни у вчення про душу, визначаючи її самостійність, саморухомість та незалежність від тілесності її вищих сфер, зокрема мислення [18, с.64].

3.3. Теофраст: першопочатки характерології. Теофраст був першим, хто використовував термін "характер" (грецьке слово, що означає "відбиток" або "карбування") в психологічному контексті. В Стародавній Греції цей термін походив від початкового значення, яке означало інструмент для створення карбувань, штампів або клейм. За допомогою цих карбувань визначалася, наприклад, цінність монети. Згодом цей образ карбування став застосовуватися

до характеристики людини, спочатку для опису рис обличчя, а потім для визначення особливостей поведінки [12, с.154].

Оцінюючи діяльність людей, давньогрецькі філософи, зокрема Теофраст, приділяли увагу їх моральним властивостям. Теофраст, в своєму трактаті "Характери", який має сатиричний і моралістичний підтекст, описав тридцять один характер з негативним відтінком. Кожен характер був виокремлений певною головною рисою, що мала яскравий характер, наприклад, самовпевненість, гордість, брехливість, льстивість, нахабство, прилизливість, скупість, безсоромність, суєтність та інші. Це свідчить про те, що вже в античну епоху особистісні якості розглядалися з етичного погляду як найважливіші. Теофраст, наслідуючи інших філософів, розглядав особистість як щось об'єктивне, як предмет, який належить до "іншого Я". Саме це, на думку греків, і визначало характер людини [18, с.211].

Теофраст започаткував подвійну тенденцію в трактуванні категорії "характер". По-перше, в масовій свідомості характер став сприйматися як моральне явище, що призвело до його оцінювання за добрим і поганим полюсами. По-друге, поняття "характеру" часто зводилося до однієї з найбільш характерних моральних рис (чесний характер, правдивий характер, розпусний характер, марнославний характер та інші) [14, с.89].

Теофраст об'єктом своїх досліджень обирав приватну особу, звичайного жителя Афін, "людину побуту", яка належить до нижчих і середніх верств. Його блискучі визначення, що зустрічаються на початку кожного розділу, ґрунтуються на ідеях і принципах Арістотеля, якого він був учнем і послідовником. Розкриваючи різні типажі особистостей, Теофраст, в певному сенсі, відтворює лінії аналізу свого вчителя, зокрема, відносно залежності особливостей людського характеру від віку. Проте, поряд з очевидною схожістю, можна відзначити й певні відмінності. Продовжуючи і розширюючи етичне вчення Арістотеля, Теофраст намагається створити типологію душевних особливостей людей як типологію недоліків чи недостатків [9, с.123].

Теофраст змальовує переважно акцентовані характери, які відрізняються своєрідним гротеском та винятковістю. Він помічає, що серед безлічі рис кожної людини є постійна, яка формує уявлення про переживання індивіда. Філософ групує людські якості за їх головною, домінуючою рисою і показує, як ця властивість виражається в манері поведінки.

Визначення характерів за Теофрастом наближається до лінгвістичного значення терміну, але вже включає загальні психологічні риси, пов'язані з домінуючими вчинками певного типу людей. Наприклад, лицемір характеризується нещирістю як у словах, так і вчинках. Теофраст вважає, що така поведінка виникає не від простої і відвертої душі, а від злої волі або бажання заподіяти шкоду. Селюк – це людина, яка зневажає пристойність і не розрізняє між різкими запахами. Він говорить голосно і не вміє збавити тон, не довіряє своїм друзям навіть у найдрібніших справах. Він не вражається нічим у житті, але при зустрічі з дивними речами на дорозі, такими як бик, віслук або старий цап, зупиняється і витріщує очі. Таким чином, Теофраст у своєму трактаті створює яскраві і незабутні образи характерів, які виокремлюються своїми особливостями і виявляються у поведінці людей [24, с.317].

Теофраст гостро коментує пихатість, яку він описує як стан, коли людина цінує лише себе. Він іронічно показує, як пихата і зверхня людина поводить себе у різних ситуаціях. Наприклад, коли хтось підходить до неї на площі, щоб поговорити про якусь справу, вона не слухає, а просто мовчить кілька хвилин, а потім пропонує зустрітися після вечері. Якщо вона робить комусь навіть найменшу послугу, вона хоче, щоб людина ніколи не забула про це і буде докоряти їй посеред вулиці, наочно демонструючи свою "великодушність". Коли ви зустрічаєтеся з такою людиною, не очікуйте, що вона підійде до вас і заговорить першою.

У трактаті також іронічно описується причеплива людина, яка хоч і не завдає комусь великої шкоди, але з нею важко мати справу. Така людина завжди втручається у ситуації, де цього не потрібно, будить сплячого друга, щоб почати

пусті балачки, або затримує людину, яка готується сідати на корабель, і намагається її переконати прогулятися вдвох берегом без потреби. Вона також непристойно поводитьься з дітьми, пхаючи їм у рот розжовану їжу, говорить огидним голосом, розповідає докладні деталі своїх здоров'я, спитує матір, в який день вона його народила, і займається пустословством про речі, такі як холодна вода в його криниці, чудові овочі на городі або те, що його дім відкритий для всіх, наче двір. Вона також поспішає повідомити гостям про присутність непрошеного гостя і запрошує його до столу, щоб розвеселити гостей. Теофраст використовує іронію та гротеск, щоб насмішити і осміяти такі негативні риси характеру, показуючи, наскільки неприємно і непристойно поведуться люди з пихатим і причепливим характером [9, с.213].

В такому ж дусі Теофраст визначає балакуна («коли йому кажуть, що він балакучіший за сороку, він усе одно не змовкає»), пліткаря («чоловік, що на свій розсуд перемішує новини й факти з брехнею»), нечипуру («так називають вельми неохайну людину, яка вкрай недбало ставиться до себе, що дратує тих, хто з нею стрічається»), хвалька («звичка виставляти багатство чи переваги, яких немає»), скнару («вада проявляється в тому, що людина забуває про честь і славу, коли є можливість уникнути хоч найменших витрат»), боягуза («стан душі, яка тремтить чи відступає, бачачи справжню чи уявну небезпеку») та ін. [1, с.141].

Описані Теофрастом типові вчинки забобонної людини відображають психологію того часу і вірування в демонічні сили. За словами Теофраста, забобони є неясним страхом перед божеством. Забобонна людина виконує ритуали та обряди, щоб відганяти погані прикмети і принести удачу. Вона надмірно переймається дрібницями і приділяє велику увагу наданню сакрального значення різним предметам і явищам.

Наприклад, забобонна людина може носити лавровий вінок у роті після виходу з храму, відвернути біля вибаченої ласки, покласти жертovníка змії, вилити олію на камінь на перехресті, пришити латку до мішка, якого прогриз пацюк, і так далі. Вона часто звертається до віщунів, авгурів і тлумачів снів, щоб

отримати роз'яснення інтерпретації своїх снів та дізнатися, які жертви принести богам. Забобонна людина також вірить у сакральну силу обрядів та містерій, тому відвідує жерців Орфея і намагається залучити до них свою дружину та нянювати туди дітей.

Забобонна людина дуже охоче займається очищенням, старається уникати місць смерті та похорон, і виконує різні ритуали для забезпечення своєї безпеки та щастя. Вона також шукає дотику зі світовими силами через обмивання голови водограями або прив'язування морської цибулі на пояс [11, с.151].

Описані Теофрастом вчинки забобонної людини відображають психологію і вірування того часу, а також свідчать про поширеність таких практик серед людей певного періоду. Це дає можливість історичній психології вивчати і розуміти менталітет того часу та вплив вірувань і релігійних уявлень на поведінку людей.

Теофраст у своїх "Характерах" описує духовні якості людини, не надаючи при цьому чіткого наукового пояснення цих явищ. Він виявляє типові ситуації та випадки, які виникають з певного характеру, що дозволяє читачеві інтуїтивно сприйняти образ цього характеру.

"Характери" Теофраста спричинили значний вплив на європейську культуру, особливо на літературу. Вони відкрили феноменологічний етап у вивченні характерології. Багато дослідників зазначають взаємний вплив "Характерів" Теофраста і персонажів нової грецької комедії. Цей вплив став основою для подальшого розвитку літературного портрету і моралістичної літератури.

Один з наслідків впливу "Характерів" Теофраста можна побачити в творчості французького письменника-мораліста Жана де Лабрюєра, який, починаючи з перекладу Теофраста, створив свої "Характери, або звичаї нинішнього віку" (1688). Це свідчить про великий вплив Теофраста на літературу того часу [14, с.90]. Таким чином, "Характери" Теофраста стали важливим внеском у розвиток характерології і літературного портрету, вплинули на

європейську культуру і стали невід'ємною частиною багатьох літературних творів.

Отже, Теофраст першим використав термін "характер" в психологічному контексті та спробував створити типологію душевних людей, як типологію вад. Він намагався класифікувати різні типи характерів і описувати їх особливості.

Хоча Аристотель також розглядав класифікацію в контексті проблеми афекту, саме схема Теофраста вважається типологічною і найбільш відомою. Проте слід відзначити, що ця типологія має свої слабкі моменти. Вона не має однозначної основи для виділення типів, і в ній можуть бути повтори або недостатньо чітко окреслені межі між типами.

Теофраст піонерно розпочав шлях психоаналізу, використовуючи свою типологію характерів для розуміння людської психології. Його спроби класифікації відіграли значну роль у розвитку психологічних досліджень, а його "Характери" стали важливим джерелом для подальших досліджень у галузі характерології та психології.

ВИСНОВОК

У цій роботі ми виявили, що давньогрецька медицина, як представлена у працях Гіппократа та Теофраста, має важливе значення для розуміння розвитку медичної науки. Їхні ідеї, принципи та методи вплинули на подальші дослідження, практику та етичні стандарти медицини. Вивчення давньогрецької медицини допомагає нам краще зрозуміти походження і сутність медичної практики та її значення для суспільства.

Дослідження важливих аспектів давньогрецької медицини, викладених у працях Гіппократа та Теофраста, дозволило систематизувати ці знання і зрозуміти основні принципи та підходи, що лягли в основу давньогрецької медичної практики.

Вивчення основних принципів та методів діагностики, лікування та профілактики хвороб у давньогрецькій медицині свідчить про раціональність та спостережливість лікарів того часу. Результати їхньої праці стали фундаментом для подальшого розвитку медичної науки.

Роль спостереження, документування та класифікації симптомів і хвороб у медицині Гіппократа та Теофраста виявилась критично важливою для збирання і систематизації медичної інформації. Їхні підходи сприяли розвитку медичної діагностики та створенню бази знань для подальшого дослідження та лікування хвороб.

Давньогрецька медицина вплинула на розвиток медичної етики та професійної поведінки лікарів. Принципи довіри, доброзичливості та присяги Гіппократа стали основою сучасної медичної етики, покладаючи наголос на благо пацієнта та моральну відповідальність лікаря.

Дослідження рослинної медицини Теофраста дозволило оцінити значення його внеску у фармакологію та лікування. Багато з його спостережень і застосувань рослинних препаратів залишаються актуальними і сьогодні, що підкреслює значення його робіт у контексті сучасних тенденцій у фармакології.

Порівняння давньогрецької медицини з сучасними медичними концепціями та практиками розкриває спільні аспекти і можливі впливи. Багато з основних принципів, які були сформульовані Гіппократом та Теофрастом, виявляють схожість зі сучасними підходами, що свідчить про актуальність і значимість давньогрецької медицини в контексті сучасного медичного дослідження та практики.

Дослідження давньогрецької медицини за працями Гіппократа та Теофраста розкрило значний вплив цих авторитетних медичних думок на сучасну медичну науку та практику. Давньогрецька медицина, представлена творчістю Гіппократа та Теофраста, була важливим етапом у розвитку медичної науки та практики. Гіппократ та Теофраст докладно описували різноманітні хвороби, симптоми та методи лікування, створюючи перші систематичні записи у медицині.

Основним принципом давньогрецької медицини була ідея, що хвороби мають природні причини, а не є покаранням богів чи невидимих сил. Гіппократ та Теофраст висували гіпотези про різні фізіологічні процеси, роботу органів та зв'язки між ними, що стало фундаментом для подальшого розвитку медичної науки. У своїх працях автори наголошували на важливості спостережень, діагностики та збору анамнезу для точної ідентифікації хвороби та визначення оптимального лікування.

Гіппократ розрізняв різні типи лікування, зокрема фармакологічне та хірургічне, враховуючи відповідність методу до характеру хвороби.

Давньогрецькі медики розробили перші етичні принципи у медицині, зокрема «Клятву Гіппократа», яка встановлювала стандарти професійної поведінки та захисту пацієнта.

Опираючись на спостереження і аналіз, Гіппократ та Теофраст стверджували, що багато хвороб можна уникнути шляхом збереження гармонії між тілом і розумом.

Знання давньогрецької медицини мали значний вплив на розвиток подальших медичних традицій, зокрема арабської та середньовічної європейської медицини. Вивчення давньогрецької медицини за працями Гіппократа та Теофраста дає нам можливість зрозуміти корінні принципи медицини та цінність систематичного підходу до лікування хвороб, що є актуальними й сьогодні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аронов Г. Ю. та ін. Визначні імена в світовій медицині / Г. Ю. Аронов, О. А. Грандо, М. Б. Мирський та ін.: О. А. Грандо (ред.). Київ: РВА «Тріумф», 2001. 320 с.
2. Балух В.О., Макар Ю.І. Історія Стародавньої Греції: Навчальний посібник для вузів: Курс лекцій. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 419 с
3. Білоус В.І., Білоус В.В. Історія медицини і лікувального мистецтва. Чернівці, 2019, 284 с.
4. Бобров О. Є. Про лікарську таємницю та клятву Гіппократа // Нова медицина, 2004. № 6. С. 4-7.
5. Вакулик І.І. Розвиток медицини та ветеринарної практики в античні часи // Гриценко С. П., Вакулик І. І., Балалаєва О. ю. *Lingua latina veterinaria* : [навч. посібник] . Київ: Центр учбової літератури, 2007. 524 с.
6. Верхратський С. А. Історія медицини. Київ: Вища школа, 1974. 336 с.
7. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю.. Історія медицини. Київ: Вища шк., 1991. 431 с.
8. Верхратський С.А., Заблудовський П.Ю. Історія медицини. Київ: Вища школа, 2011. 610 с.
9. Гиппократ. Избранные книги. URL: <http://lechebnik.info/423/11.htm>.
10. Голяченко О. М., Ганіткевич Я. В. Історія медицини. Тернопіль: Лілея, 2004. 248 с.
11. Грандо О. Подорож у минуле медицини. Київ: РВА «Тріумф», 1995. 175 с.
12. Грандо А. А. Медицина в зеркале истории: о Музее медицины Украинской ССР. Київ: Здоров'я, 1990. 151 с
13. Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації (від найдавніших часів до середини XVII ст.). Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 244 с.

14. Дзяк Г.В., Перцева Т.О., Васильєва Т.Л., Хомазюк Т.А. Витоки і традиції мистецтва лікування в пазлах всесвітньої історії: від давнини до середньовіччя. Дніпро: Герда, 2022. 192 с.

15. «Дні науки філософського факультету – 2017», Міжн. наук. конф. (2017; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017», 25-26 квіт. 2017 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. Ч. 1. 168 с.

16. Історія медицини / Під. ред. П.Ю. Заблудовського. Київ: Вища школа, 1978. 158 с.

17. Євдокімова О. О. Історія психології. Харків, 2020. 320 с.

18. Історія медицини і медсестринства / Л.Ф. Луцик, В.Р. Малюта, В.І. Мельник, О.Г. Григола. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 376 с

19. Історія психології: від античності до початку ХХ століття / Авт-уклад. О. П. Коханова. Київ: НВП «Інтерсервіс», 2016. 235 с.

20. История медицины: Очерки / Л. Т. Малая, В. Н. Коваленко, А. Г. Каминский, Г. С. Воронков. Киев: Лыбидь, 2003. 423 с.

21. Ковальова О.М., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Герасимчук Н.М. Деонтологія в медицині: підручник. Харків, 2014. 258 с.

22. Ковнер С. История древней медицины. Киев, 1878–1888. Вып. 1–3.

23. Лікарська етика та медична деонтологія — невід’ємні складові частини навчально — виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах : Тези доповідей навчально-методичної конференції (12 березня 2003 року) / ВНМУ. Вінниця: ВНМУ, 2003. 97 с.

24. Лонгригт Дж. Греческая медицина от героической до эллинистической эпохи.

25. Луцик Л.Ф., Малюта В.Р., Мельник В.І. Історія медицини та медсестринства. Київ: К-медицина, 2018. с.

26. Махній М.М. Історія психології: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 472 с.
27. Медична етика і деонтологія: навч. посібник для самостійної роботи та дистанційного навчання студентів. Укл: Л. В. Гуліна, О. О. Зендик, Н. М. Козік. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. 79 с.
28. Нариси історії медицини / За ред. проф. Кухти С. Й. Львів: Кварт, 2007. 244 с.
29. Посібник до вивчення курсу «Історія медицини» / П. М. Полушкін. Дніпро: ДНУ, 2016. 242 с.
30. Редакція ВУЕ Асклепія святилище в Епідаврї. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Асклепія святилище в Епідаврї](https://vue.gov.ua/Асклепія_святилище_в_Епідаврї)
31. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження. Київ: Либідь, 2005. 916 с.
32. Ступак Ф.Я. Вступ до історії медицини. Медицина і первісне суспільство. Київ: НМУ, 2002. 64 с
33. Ступак Ф. Я. Історія медицини: підручник. Київ: Книга-плюс, 2016. 176 с.
34. Сятиня М. Л. Історія фармації: навч. посіб. Львів. 2002. 660 с.
35. Еко У. Історія європейської цивілізації: Греція. Фоліо, 2019. 1159 с.
36. Феофраст. Характеры. Ленинград: Наука, 2007. 63с.
37. Філософія: мислителі, ідеї, концепції / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. Київ: Книга, 2005. 528 с.
38. Хомчик М.А. Античные хирургические инструменты из Ольвии. 8 июля 2021 г. / Сайт для врачей и фармацевтов «Medicus Amicus». URL: <http://www.medicusamicus.com/index.php?action=5x1124x1>
39. Черніков Є.Е. Право лікаря на професійну таємницю / Є.Е. Черніков, М.М. Зарецький // Український медичний альманах. 1998. С. 194–195.
40. Чевичалова Ж.В. Деякі аспекти становлення вітчизняного інституту «лікарської таємниці» / Ж.В. Чевичалова // Медичне право України: правовий

статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 17–18.04.2008. Львів, 2008. С 348–352.